

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет гуманітарних наук, психології та педагогіки
кафедра практичної психології та соціальної роботи

Чермакова Ю.М.

**Кваліфікаційна магістерська робота
ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО НАВЧАННЯ У
ШКОЛІ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ**

Сєвєродонецьк

2021

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет гуманітарних наук, психології та педагогіки
(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра практичної психології та соціальної роботи
(повна назва кафедри)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

**до кваліфікаційної магістерської роботи
освітньо-кваліфікаційного рівня магістр**
(бакалавр, спеціаліст, магістр)
спеціальності 053 «Психологія» практична психологія
(шифр і назва)

**на тему: ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО НАВЧАННЯ
У ШКОЛІ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ**

Виконала: студентка групи ПСПП-19зм

Чермакова Ю.М.

Керівник: д. психол. н., проф.

Тоба М.В.

Завідувач кафедри практичної психології
та соціальної роботи
д. психол. н., проф.

Завацька Н.Є.

Рецензент
к. психол. н., доц.

Боярин Л.В.

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет гуманітарних наук, психології та педагогіки
(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра практичної психології та соціальної роботи
(повна назва кафедри)

Освітньо-кваліфікаційний рівень магістр
(бакалавр, спеціаліст, магістр)
спеціальності _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувач кафедри
практичної психології та
соціальної роботи, проф.
Завацька Н.Є.**

"01" 09 2020 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТУ
Чермаковій Юлії Миколаївні
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: **Психологічна готовність до навчання у школі дитини з особливими потребами.**

Керівник роботи Тоба М.В., д. психол. н., проф.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від «» 2020 року №

2. Строк подання студентом роботи 10.12.2020 р.

3. Вихідні дані до роботи: *обсяг роботи - 82 сторінки, список використаної літератури – 28 джер., додатки – 6.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): *проаналізувати наукові джерела з зазначеної тематики; підібрати діагностичний інструментарій згідно проблеми дослідження; на основі проведеного констатувального експерименту розробити й апробувати корекційно-розвивальну програму; визначити ефективність корекційно-розвивальної роботи відповідно запропонованих рекомендацій.*

5. Консультанти розділів роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1.	Тоба М.В. – д.психол.н., проф., проф. кафедри практичної психології та соціальної роботи	01.09.2020 р.	01.09.2020р.
2.	Тоба М.В. – д.психол.н., проф., проф. кафедри практичної психології та соціальної роботи	01.09.2020 р.	01.09.2020р.
3.	Тоба М.В. – д.психол.н., проф., проф. кафедри практичної психології та соціальної роботи	01.09.2020 р.	01.09.2020р.

6. Дата видачі завдання 01.09.2020 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проектування	Строк виконання етапів	Примітка
1	Збір та вивчення джерел інформації для написання дипломної роботи та розроблення плану кваліфікаційної магістерської роботи	09.2020 р.	09.2020 р.
2	Добір та обробка зібраних матеріалів. Робота над теоретичною частиною дослідження.	09-10.2020р.	09-10.2020р.
3	Розробка діагностичного інструментарію та проведення констатувального експерименту	10.2020 р.	10.2020 р.
4	Узагальнення та висновки результатів експерименту	10-11.2020 р.	10-11.2020 р.
5	Розробка програми формувальних заходів	11.2020 р.	11.2020 р.
6	Проведення повторного тестування та оцінка ефективності формувальних заходів	11-12.2020 р.	11-12.2020 р.
7	Підготовка кваліфікаційної магістерської роботи до захисту та захист роботи	12.2020 р. 01.2021 р.	12.2020 р. 01.2021 р.

Студент
Керівник роботи

Чермакова Ю.М.
Тоба М.В.

РЕФЕРАТ

Текст – 82 с., додатків – 6, джерел – 28.

У роботі проведено теоретичний та практичний аналіз питань щодо впровадження інклюзивної освіти, основні підходи до надання освіти дітям з особливими освітніми потребами та соціально-психологічний супровід цих дітей та їх батьків.

Емпірично досліджено особливості психологічного стану дітей з особливими освітніми потребами, запропоновані методичні рекомендації щодо роботи з дітьми даної категорії.

Ключові слова: ІНКЛЮЗИЯ, ОСОБА З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ, ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ, ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ОСОБИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ, КОМАНДА.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	11
1.1. Основні поняття, принципи та функції інклюзивної освіти.....	11
1.2. Організаційні питання побудови освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами.....	18
1.3. Психологічний стан дітей з особливими освітніми потребами.....	24
1.4. Висновок.....	30
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ ДО ШКОЛИ.....	32
2.1. Алгоритм роботи практичного психолога при вступі дитини з особливими освітніми потребами до школи.....	32
2.2. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливими освітніми потребами.....	39
2.3. Результати емпіричного дослідження та їх узагальнення.....	55
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДОПОМОГА РОДИНІ, ЯКА ВИХОВУЄ ДИТИНУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ.....	62
3.1. Співпраця з батьками дітей з особливими освітніми потребами.....	62
3.2. Методичні рекомендації фахівцям для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.....	65
Висновки.....	72
Список використаних джерел.....	74
Додатки.....	77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. За словами Василя Олександровича Сухомлинського «У наших школах не повинно бути нещасливих дітей, душу яких гнітить думка, що вони ні на що не здібні. Успіх у навчанні — єдине джерело внутрішніх сил дитини, які породжують енергію для переборення труднощів, бажання вчитися».

Його мудре висловлювання заставляє замислитися нас, що кожна дитина має право на повноцінне й достойне життя, мати почуття впевненості в собі, приймати активну участь у житті суспільства.

Починаючи з 1970-х рр., до вивчення різних аспектів освіти дітей інвалідів, а пізніше й інклюзивної освіти звертались зарубіжні вчені У. Бронфенбреннер, Дж. Мерсер, М. Рейнольдс, І. Дено, М. Уїлл, Д. Ліпскі, А. Гартнер, Г. Піннел, С. Гелловей, А. Дайсон. Отримання університетської освіти інвалідами досліджує група саратовських учених, а саме: Є. Белозерова, Д. Зайцев, Г. Карпова, Е. Наберушкіна, П. Романов, А. Чернецька, О. Ярська-Смірнова. В Україні проблеми інтеграції людей з особливими потребами до всіх галузей життя суспільства досліджували С. Болтivecь, Б. Гершунський, О. Дікова-Фаворська, В. Журавський, І. Зязюн. Особливостям організації навчання дітей і молоді з особливими потребами та концептуальним засадам упровадження інклюзивної освіти присвячено роботи С. Андрійчук, О. Василенко, С. Іноземцевої, Є. Ісаєвої, А. Колупаєвої, І. Макаренко, К. Ощепкової, В. Скрипник, Т. Соловйової, Н. Теплової, М. Чайковського, Д. Шевченко.[1]

На сьогодні вітчизняними науковцями, методистами (А.Колупаєва, Т.Сак, В.Снігульська, О.Таранченко, Щ.Хохліна, В. Шинкаренко) та педагогами-практиками Ю.Артемова, Л. Івахненко, В. Кулик, Г. Войтенко та ін.) активно розробляється концепція ефективної інклюзивної школи. «Концепція розвитку інклюзивної освіти», що діє в Україні, містить мету, завдання, принципи державної політики, шляхи впровадження, очікувані результати інклюзивної шкільної освіти.[2]

Актуальність проблеми інклюзивної освіти пов'язана, насамперед, з тим, що число дітей, які потребують корекційного навчання, неухильно росте. Дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, в Україні понад 1 млн., що становить 12% від загальної кількості дітей у країні. Окрім зростання кількості дітей з обмеженими можливостями, наголошується тенденція якісної зміни структури дефекту, комплексного характеру порушення у кожній окремій дитині.[3]

За даними МОН України, на 1 січня 2020 року в інклюзивних класах навчалось 19 345 учнів із особливими освітніми потребами. Це всемеро більше, ніж у 2015 році. Станом на вересень 2020 року, в Україні налічується 17 698 інклюзивних класів у 6 496 школах України.[4]

Результати досліджень учених і практиків багатьох країн підтверджують, що інклюзивний підхід корисний із соціальної, академічної та навіть фінансової точок зору, як в цілому для шкільної системи, так і для всіх дітей, які залучаються до інклюзивної освіти.

Науковці переконані: інклюзивна освіта для дитини з порушеннями розвитку за всіма параметрами має бути такою самою, як освіта, яку отримують діти без порушень. Йдеться про повну участь у навчанні у звичайному (а не сегрегованому) класі, в якому діти з порушеннями проводять більшість часу і беруть участь в усьому, що відбувається в ньому. Водночас, для забезпечення таких умов доцільно застосовувати відповідні адаптації чи модифікації в освітньому середовищі та курикулумі.[5]

У своїх роботах вчені дійшли висновку, що робота з дітьми з особливими освітніми потребами має бути спрямована на організацію цілеспрямованої підтримки через надання психологічної, соціальної допомоги всіх учасників навчально-виховного процесу.

Особлива роль у цьому процесі належить працівникам психологічної служби та їх співпраці з вчителями, батьками, працівниками психолого-

медико-педагогічної консультації (нині – інклюзивно-ресурсного центру), громадськістю.[6]

На мій погляд, інклюзія потрібна не тільки дітям з особливими потребами, а й звичайним учням. Дітям з особливими потребами це потрібно для того, щоб вони могли перенімати модель поведінки, грати, спілкуватися з іншими дітьми, а для звичайних дітей – це формування адекватного ставлення до проблем осіб з особливими потребами, толерантного ставлення до людей, відмінних від інших, вміння надавати допомогу, бути терпимими один до одного.

Об’єкт дослідження – корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливими потребами.

Предмет дослідження – психологічна готовність до навчання у школі дитини з особливими потребами.

Мета дослідження – розкрити особливості психологічної готовності до навчання у школі дитини з особливими потребами.

Виходячи з мети були визначені наступні завдання:

1. Розкрити особливості інклюзивного навчання та обґрунтувати його роль у формуванні особистості дітей з особливими потребами.

2. Вивчити проблеми, з якими стикаються учасники освітнього процесу на початковому етапі впровадження інклюзивної освіти та шляхи їх вирішення.

3. Визначити проблеми, з якими стикаються діти з особливими потребами в процесі навчання та шляхи їх вирішення.

4. Визначити основні принципи побудови інклюзивної освіти.

Гіпотеза дослідження: Якщо корекційно-розвивальну роботу будувати на основі знань причин виникнення порушень розвитку, враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини, можна значно підвищити ефективність роботи з подолання труднощів у навчанні дітей з особливими освітніми потребами.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися різні методи дослідження:

1. Теоретичні методи – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, які дозволили визначити та обґрунтувати сутність та особливості психологічної готовності дітей з особливими освітніми потребами до навчання в школі.

2. Емпіричні методи – тестування, вивчення документації, які дозволили нам встановити дані щодо дійсного стану сформованості готовності дітей з особливими потребами до навчання, уточнені напрямки роботи з дітьми для покращення рівня показників.

Практичне значення дослідження полягає в тому, щоб висновки та рекомендації, зроблені в роботі, допомогли фахівцям та батькам організувати більш ефективну роботу з дітьми з особливими освітніми потребами.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

1.1. Основні поняття, принципи та функції інклюзивної освіти

Інклюзивне навчання є одним із основних напрямів реформування системи освіти в багатьох країнах світу, мета якого – реалізація права на освіту осіб з особливими освітніми потребами (далі – осіб з ООП) без дискримінації.

Сучасне міжнародне законодавство визнає право осіб з ООП, які традиційно розглядалися як одержувачі соціальної допомоги, суб'єктами права, які мають право на освіту на засадах рівних можливостей. Такі документи, як Загальна Декларація прав людини (ООН, 1948), Конвенція про боротьбу з дискримінацією (ЮНЕСКО, 1960), Конвенція про права дитини (ООН, 1989), Всесвітня декларація «Освіта для всіх» (1990), Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю (1993), Саламанкська декларація і рамки дій (1994), Дакарські рамки дій «Освіта для всіх»: виконання наших загальних зобов'язань (2000) передбачають заходи, що свідчать про зростання розуміння і обізнаності про права осіб з ООП на освіту.[7]

Освітнє реформування та модернізація в нашій країні відзеркалюють досягнення держави, яка стала на шлях соціально-економічних перетворень та зумовлюють впровадження освітніх інновацій у відповідності до сучасної світоглядної моделі соціального устрою. В основу цієї моделі покладено концепцію цілісного підходу, яка відкриває шлях до реалізації прав і можливостей для кожної людини і, перш за все, передбачає рівний доступ дітей з особливими потребами до здобуття якісної освіти.[8]

Поняття інклюзії (англ. inclusion – включення; франц. inclusif – той, хто включає в себе; лат. include – заключаю, включаю) – означає процес активного включення в суспільні стосунки всіх громадян, незалежно від їхніх

фізичних, інтелектуальних, культурних, мовних, національних та інших особливостей.[9]

Поняття інклюзії/включення було введено в теорію і політику сучасної освіти завдяки роботам М. Уїлл, помічника держсекретаря департаменту освіти США, яка запропонувала змінити принцип організації навчання дітей з особливими освітніми потребами, звернувши увагу на те, що до спецкласів відправлялись разом з дітьми-інвалідами учні, які мали труднощі в навчанні (з “педагогічною занедбаністю”, затримкою в розвитку, порушеннями в дисципліні), а потім зі спецзакладів вони вже не повертались до загальної школи. Тому М. Уїлл запропонувала в загальній школі об’єднати спеціальні програми із загальноосвітніми для забезпечення виконання індивідуальних освітніх планів, заснованих на індивідуальних освітніх потребах.[1]

Аналіз наукових джерел засвідчує різні підходи щодо тлумачення понять «інклюзія», «інклюзивна освіта». Так, в окремих роботах простежуються досить протилежні судження щодо розуміння поняття «інклюзивна освіта».

А. Колупаєва, досліджуючи термінологічну базу інклюзивної освіти, аналізує дослідження науковців, які дотримуються позиції тотожності між поняттями «інтеграція» та «інклюзія». Так, науковець, зазначає: «Ці вчені [А. Конопльова і Т. Лещинська], розробляючи методологічні засади інтегрованого навчання, вибудовують їх на основі теоретичної концепції «включення» (інклюзії), втім, не вбачають відмінностей між термінологічними визначеннями «інтегроване навчання» та «навчання інклюзивне», вочевидь, поділяючи позиції російських учених Б. Пузанова, М. Малофєєва, Н. Шматко та ін. щодо відповідності та прийнятності зарубіжної понятійної термінології...». Отже, ці два терміни є спорідненими, але не тотожними, оскільки характеризують різний ступінь включення дітей з психофізичними вадами до освітньої системи. [10]

Новий нескорочений універсальний словник Вебстера визначає інклюзію як «процес, при якому що-небудь включається, тобто втягується, охоплюється, або входить до складу, як частина цілого».[11]

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує рівноправне ставлення до усіх людей, але створює особливі умови для дітей, які мають особливі освітні потреби. Так, Є. Холостова і Н. Дементьєва відзначають, що «в теоретико-методологічному сенсі кожна особа має ті чи інші відхилення від середньостатистичної норми і за рахунок цього саме і є самостійною, відмінною від інших особистістю. ...Кожен індивід має ті чи інші особливі потреби, до яких суспільство має пристосовувати свої зовнішні умови. ...Усе соціальне життя – це безперервний процес компромісів в організації функціонування між особистістю і соціумом, індивідом, групою і суспільством. При цьому повага до прав особистості передбачає в той же час визнання прав спільності». [12]

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту», щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» від 23 травня 2017 року, згідно Статті 23⁻¹ «Забезпечення реалізації права на освіту осіб з особливими освітніми потребами» були визначені наступні поняття:

1. Особа з особливими освітніми потребами - це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади.

2. Інклюзивне навчання - це система освітніх послуг, що забезпечує реалізацію права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, а також їх соціалізацію та інтеграцію в суспільство. Психолого-педагогічна, корекційно-розвиткова та інша допомога особам з особливими освітніми потребами в системі освіти надається у порядку, встановленому Кабінетом

Міністрів України, з урахуванням їхніх потреб, визначених в індивідуальній програмі розвитку особи з особливими освітніми потребами.

3. Індивідуальна програма розвитку особи з особливими освітніми потребами - це документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, визначає перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових та інших послуг і засобів для розвитку дитини, який розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків чи інших законних представників дитини". [13]

Іншими словами починаючи з 2017 року інклюзивне навчання передбачає навчання дітей з особливими освітніми потребами, які мають порушення психічного, фізичного або іншого порядку навчатися разом з іншими здобувачами освіти в закладах загальної середньої освіти. Батьки такої дитини можуть звернутись з заявою «Про зарахування дитини» до будь-якого закладу освіти за місцем проживання. Діти з особливими освітніми потребами мають право отримувати такіж самі послуги освіти, як і будь-яка інша дитина, але отримати додаткову підтримку від держави для того, щоб забезпечити їх особливі освітні потреби. Така підтримка від держави складається в тому, що дитина має можливість отримати корекційно-розвиткові та педагогічні зайняття за кошти держави.

Існують такі категорії дітей з особливими освітніми потребами:

- діти інваліди;
- діти з незначним порушенням здоров'я;
- діти з соціальними потребами;
- обдаровані діти.

Залежно від типу порушення виокремлюють такі категорії дітей:

- з порушеннями слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом);
- з порушеннями зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором);
- з порушеннями інтелекту (розумово відсталі, із затримкою психічного розвитку);
- з мовленнєвими порушеннями;

- з порушеннями опорно-рухового апарату;
- зі складною структурою порушень (розумово відсталі; сліпі чи глухі; сліпоглухонімі та ін.);
- з емоційно-вольовими порушеннями та дітей з аутизмом.[14]

Основними показниками щодо інвалідності в дітей є патологічні стани, які розвиваються при набутих захворюваннях, уроджених, спадкових та після травм. Інвалідність встановлюється шляхом діагностичних, лікувальних та реабілітаційних заходів. Рішення спеціалістів фіксують у карточці дитини, консультативному висновку або витягу історії хвороби.

Отже, діапазон відмінностей порушень надзвичайно великий: від дітей, що розвиваються практично нормально, які відчувають тимчасові й відносно легкі труднощі, до дітей з важкими порушеннями; від дітей, здатних при деякій підтримці навчатися на рівних разом з однолітками, до дітей, які потребують адаптованої до їхніх можливостей індивідуальної програми освіти.

Інклюзивна освіта базується на таких принципах:

- На цінність людини не впливають її досягнення, здібності та вміння.
 - Кожна людина вміє відчувати та міркувати.
 - Кожна людина має право спілкуватися та бути почутою іншими.
 - Система повинна підлаштовуватися під потреби дитини, а не навпаки.
 - Тільки на реальній взаємодії здійснюється справжня освіта.
 - Людина, та особливо дитина, потребує дружби та підтримки від ровесників.
- Задоволення освітніх потреб кожної дитини.
- Виявлення здібності навчатися у кожної дитини та відповідне забезпечення суспільством необхідних для цього умов.
 - Притягнення батьків до навчального процесу дітей як перших їхніх учителів та рівноправних партнерів. Батьки повинні дбати про фізичний та психологічний стан дитини, а також про створення умов для її розвитку.
 - Комплексний підхід до навчання та виховання дітей, що забезпечує отримання уваги від батьків, послуг від вузьких фахівців та педагогів, які

надають свої знання та підтримку, забезпечують матеріалами для навчання (книги, фото- та відео-матеріали, посібники тощо).

- Рівень складності шкільних завдань повинен відповідати здібностям та вмінням дитини.
- Доступ до навчання у загальноосвітніх закладах на рівних правах та отримання якісної освіти.
- Вирішення проблем та подолання виникаючих бар'єрів у процесі навчання.[15]

Особливу увагу варто звернути на функції, які виконує інклюзивна освіта.

Функції інклюзивної освіти – основні напрямки, за якими відбувається реалізація інклюзивної освіти.

У розрізі впровадження інклюзивної освіти в світі можна виокремити наступні функції:

- функція універсалізаційна – забезпечення рівної участі осіб з обмеженими можливостями до будь-якого виду діяльності та послуг, які призначені для широкого загалу;
- функція соціалізації – полягає у переданні особам з обмеженими можливостями знань та навичок культурної спадщини, засвоєнні широкого кола соціальних цінностей;
- вихована функція – загальна та спеціальна. Загальна виховна функція полягає у формуванні позитивного ставлення суспільства до осіб з обмеженими можливостями, сприйняття зазначеної категорії, як рівних собі.
- функція соціального захисту полягає у захисті від дискримінації осіб, що мають недоліки психофізичного-розвитку, виявленні та усуненні умов і факторів, що перешкоджають реалізації їх освіти на принципах загальної рівності, доступності та індивідуального підходу;
- професійна функція – підготовка осіб з обмеженими можливостями до трудової діяльності та розвиток потенціалу кожної окремої особи;

- наукова – полягає у безперервному дослідженні процесу впровадження інклюзивної освіти у світі, проведення науково-дослідних та конструкторських робіт для гармонізації впровадження інклюзивної освіти, використання науково-технічних здобутків у процесі реалізації інклюзивної освіти;

- кадрова функція – підготовка науково-технічного та кадрового персоналу для реалізації інклюзивної освіти;

- економічна функція – полягає у максимальному розвитку та використанні потенціалу осіб з обмеженими можливостями на ринку праці.

- функція взаємодії – полягає в активній співпраці міжнародної спільноти з питань вдосконалення та реалізації світової моделі інклюзивної освіти. [16]

Я вважаю, що інклюзивна освіта – це перший крок на шляху створення доступного суспільного середовища. Діти з особливими освітніми потребами мають право задовольняти свої освітні потреби так, як і всі інші здобувачі освіти. Життя та побут дітей з особливими потребами має бути найбільш наближеними до умов і стилю життя суспільства, в якому вони перебувають.

Кожен учень повинен відчувати себе прийнятим, щоб його здібності й потреби враховувались і були оцінені, адже будь-яка людина, яка має певні особливі потреби, може за відповідних умов стати повноцінним членом соціуму.

1.2. Організаційні питання побудови освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами

«Інклюзія як принцип організації освіти є явищем соціально-педагогічного характеру. Відповідно, інклюзія націлена не на зміну або виправлення окремої дитини, а на адаптацію навчальної та соціального середовища до можливостей даної дитини» (Проф. Ульф Янсон).[11]

Ідея спільного навчання і виховання дітей із психофізичними порушеннями та їх здорових однолітків в одному закладі належить визначному психологу, дефектологу ХХ століття Л. С. Виготському. Його проєктна ідея – вчення про середовище як джерело психічного розвитку особистості. Він вважав, що дитина, яка потребує корекції психофізичного розвитку, потребує такого соціокультурного середовища, яке б враховувало «своєрідність шляху», використовуючи «інші способи та засоби» соціального та особистісного розвитку. [17]

Тобто, метою освітньої інклюзії є ліквідація соціальної ізоляції (виключення), як наслідок негативного відношення до різноманітності.

За останні роки в Україні відбувається істотна зміна відношення суспільства до осіб з проблемами здоров'я, особливостями психофізичного розвитку та оцінки можливостей дітей з особливими освітніми потребами. Все більш стає зрозумілим, що психофізичні порушення не заперечують людської суті, здатності відчувати, переживати, набувати соціального досвіду. Приходить розуміння того, що кожній дитині необхідно створювати сприятливі умови розвитку, які враховують її індивідуальні освітні потреби і здібності.

Сьогодні існує вже досить багато освітніх закладів, що перейшли на інклюзивну освіту. Але ще залишається багато перепон для реалізації проєкту з впровадження інклюзивної освіти в загальноосвітні учбові заклади. Основні з них:

- різномаїтість категорій дітей з особливими освітніми потребами;

- психологічний бар'єр — страх перед невідомим, страх шкоди інклюзії для інших учасників процесу, негативні настанови, забобони, небажання змін, психологічна неготовність до роботи з «особливими» дітьми;

- архітектурна недоступність освітніх закладів;

- діти з особливими освітніми потребами часто визнаються не здатними до навчання;

- більшість вчителів та директорів загальноосвітніх шкіл недостатньо обізнані в проблемах включення дітей з особливими освітніми потребами в процес навчання у звичайних класах;

- батьки дітей з особливими освітніми потребами не знають, як відстоювати права своїх дітей на освіту і відчувають страх перед системою освіти та соціальної підтримки.[18]

В Україні законодавчо визнано право дітей з особливими освітніми потребами на навчання у загальноосвітніх закладах за місцем проживання. Загальноосвітні навчальні заклади в свою чергу повинні забезпечити спектр необхідних послуг відповідно до різних освітніх потреб таких дітей, зокрема адаптувати навчальні плани та програми, методи та форми навчання, використовувати ресурси спеціальної освіти, партнерство з громадою тощо. Система освіти, що передбачає надання освітніх послуг в умовах загальноосвітнього закладу й базується на принципі забезпечення основоположного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання набула назву інклюзивної освіти. [8]

Збільшення кількості народження дітей із порушеннями в розвитку не лише проблема українського, але глобального масштабу. Рівень підтримки, гуманізм та терпимість у ставленні до дітей з особливими потребами, можливість надати їм доступну та якісну освіту – показники ступеня розвитку суспільства, в якому вони живуть.

Реалізація прав на освіту дітей з обмеженими можливостями здоров'я розглядається як одна з найважливіших завдань державної політики в галузі корекційної освіти. Отримання такими дітьми якісної загальної та

професійної освіти є одним з основних і невід'ємних умов їх успішної соціалізації, забезпечення повноцінної участі в житті суспільства, ефективної самореалізації в різних видах професійної і соціальної діяльності. [19]

В Україні система інклюзивної освіти знаходиться на ранньому етапі розвитку. Зараз в таких класах можуть навчатись до 30 учнів, троє з яких можуть бути дітьми з особливими освітніми потребами. За кожним таким учнем має бути закріплено асистента, завданням якого є допомагати як своєму підопічному під час та поза уроками, так і вчителю. Остаточно імплементувати цю систему можна лише за умови вирішення фінансових і кадрових проблем, а також подолання соціальних бар'єрів. [20]

Успішність адаптації дитини з психофізичними особливостями в соціальному житті залежить від багатьох чинників, і в першу чергу - від якісних освітніх послуг (розуміння матеріалу, отримання освітніх навичок, стимулювання уваги, можливості демонструвати свої знання).

Адаптації для дитини з особливими освітніми потребами проводиться в таких напрямках паралельно:

- пристосування середовища;
- психолого-педагогічні стратегії;
- навчальні матеріали та завдання;
- система та критерії оцінювання.

В нашій країні для дітей з особливими освітніми потребами передбачено різні форми навчання: дистанційна, екстернатна, сімейна або домашня та педагогічний патронаж, з урахуванням потреб кожної дитини.

Для організації навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладі освіти повинні бути складені наступні умови:

1. Доступність будівель і приміщень. Треба враховувати всі потреби дітей з особливими освітніми потребами (порушеннями опорно-рухового апарату, зору, слуху, інтелектуального розвитку та інших маломобільних груп населення) для забезпечення їх безперешкодним доступом до всіх приміщень школи.

Будівлі закладу освіти повинні бути облаштовані пандусами, а також обладнані кнопками виклику та забезпечені технічними засобами пересування.

Для організації безпечного переміщення дітей, сходи повинні бути обладнані поручнями. Підлога повинна мати протисковзке покриття. Спеціально облаштовані санітарні кімнати. Зручні навчальні приміщення та коридори.

Будівля та приміщення закладу освіти повинні бути зручними, комфортними та безпечними для дитини.

2. Використання відповідних форм і методів навчально-виховної роботи. Треба організувати навчально-виховний процес таким чином, який би задовольнив освітні потреби кожної дитини, сприяв її соціальному, емоційному та когнітивному розвитку, щоб вона відчувала себе неповторною, цінною та унікальною. Створити сприятливий, позитивний клімат як у шкільному середовищі, так і поза його межами. Дитина з особливими освітніми потребами повинна відчувати себе повноцінним учасником суспільного життя.

3. Психолого-педагогічний супровід.

Основною метою психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами є вивчення особистісного потенціалу:

- співвідношення рівня розумового розвитку дитини й вікової норми;
- розвитку когнітивної сфери, сформованості мотивації до навчання;
- особливості емоційно-вольової сфери;
- індивідуальні особливості, їх творчий та інтелектуальний розвиток через залучення всіх учасників навчально-виховного процесу (батьків, педагогів, дітей) до реалізації запланованих дій щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання;
- соціалізація та адаптація;
- професійна орієнтація дітей з особливими потребами.

Запорукою успішної роботи з дітьми з особливими потребами є ефективна співпраця вчителів, відповідних фахівців, батьків та учнів. У школі має бути створена командна робота на всіх рівнях.

Команда – це група людей, у яких є спільна мета, які співпрацюють, щоб досягти більшого, ніж кожен із них здатен досягти самотужки.[21]

До складу команди входять дві категорії залучених фахівців: постійні та залучені.

1. До постійних учасників відносяться:

- директор закладу освіти або його заступник;
- вчитель, класний керівник;
- практичний психолог;
- соціальний педагог.

2. До залучених учасників відносяться:

- медичний працівник або лікар;
- асистент вчителя;
- спеціалісти соціального захисту населення.

Всі працівники та адміністрація школи, які залучені до роботи з дитиною з особливими освітніми потребами, мають допомагати один одному, обмінюватися знаннями, вміннями, намагатися максимально використовувати місцеві ресурси для досягнення дитиною її потенційних можливостей та підготовки її до незалежного життя.

Діяльність команди фахівців повинна бути спрямована на створення сприятливих умов для розвитку особистості дитини, засвоєнню нею знань, умінь і навичок, успішній адаптації, самореалізації та інтеграції в соціум.

4. Співпраця з батьками або особами, які їх замінюють. Встановлення партнерських стосунків з батьками, врахування інтересів, пріоритетів. Батьки або особи, які їх замінюють, є учасниками навчально-виховного процесу. Вони повинні сприяти здобуттю дітьми освіти, дбати про їх фізичне здоров'я, психічний стан, створювати належні умови для розвитку природних здібностей дитини.

Під час комплексного обстеження дитини присутність батьків створює атмосферу підтримки, допомагає усвідомити особливості та потреби дитини, сприяє розширенню меж освітнього простору.

Постійна робота в команді допоможе дітям реалізувати себе та ігнорувати відмінності між собою.

У яких би умовах дитина з особливими потребами не перебувала, важливо підлаштовуватись під неї, а обсяг і характер підтримки визначати індивідуально. Необхідно планувати майбутнє середовище дитини так, щоб воно не відрізнялось від реального середовища функціонування.

Нажаль, на сьогодні українські школи стикаються з деякими труднощами у впровадженні інклюзивної освіти: не вистачає ресурсів і кваліфікованих спеціалістів для того, щоб забезпечити всебічний розвиток дітей з особливими потребами, недостатня гнучкість навчальних програм, архітектурна недоступність, відсутність толерантного ставлення до дітей з вадами з боку суспільства.

Я вважаю, що впровадження інклюзії в систему сучасної освіти України без відповідної її трансформації, не буде мати позитивного результату. Необхідно подбати про те, щоб недоліки, з якими стикається заклад освіти та перешкоди були усунені ще до приходу у навчальний заклад дитини із особливими потребами.

Сім'ї, які виховують дитину з особливими потребами не повинні стикатися з такими труднощами як: відсутність психолого-педагогічного супроводу, нестача інформації стосовно особливостей дитини, можливостей корекції та необхідного медичного лікування, недостатній рівень освітньої і виховної роботи у закладах освіти. Все це ускладнює соціальну інтеграцію дитини, що має обмежені можливості, в освітнє середовище.

1.3. Психологічний стан дітей з особливими освітніми потребами

Психологічні особливості дитини з особливими потребами залежать від виду захворювання та його особистих психічних характеристик. Діти мають підвищену тривожність і дратівливість. Вони дуже вразливі, можуть реагувати навіть на найменші зміни тону голосу, образливі, плаксиві та не спокійні. У ряді випадків спостерігаються сильна збудливість й агресивна поведінка.

Питання навчання дітей з особливими потребами викликають багато розбіжностей як у батьків, так і в психолого-педагогічному середовищі.

Буває так, що звичайна програма може бути такій дитині не під силу через наявні захворювання. З урахуванням виду та рівня порушень діти з особливими потребами можуть по-різному зазнавати труднощів із освоєнням шкільної програми, їм складніше запам'ятовувати матеріал, потрібно чимало часу для засвоєння знань. З одного боку, таким дітям показані специфічні програми для ігор і розвитку, з іншого - знаходження в освітньому середовищі нарівні зі здоровими дітьми допоможе швидше соціалізуватися.

Вступ дитини до школи - це дуже складний період в житті майбутнього школяра. Найчастіше складність полягає в тому, що в перші дні навчання, школа ставить перед учнями цілий ряд завдань. Змінюються умови життя та діяльність дитини, з'являються нові стосунки та певні обов'язки, норми поведінки в закладі освіти. В зв'язку зі зміною режиму дня, потрібна мобілізація всіх сил дитини.

Особливо гостро стоїть проблема адаптації дітей з обмеженими можливостями здоров'я. В таких дітей ускладнена взаємодія з соціальним середовищем, знижена здатність адекватного реагування на зміни, що відбуваються, ускладнюються вимоги. Діти відчують труднощі в досягненні своїх цілей в рамках існуючих норм. Також у зв'язку з особливостями дитини можуть з'явитися труднощі при спілкуванні з однолітками. Молодші школярі часто звертають увагу на особливості

зовнішнього вигляду й поведінки однокласника, можуть цуратися його або навіть вступати у відкритий конфлікт.

Дана категорія дітей стикається з такими труднощами як: відсутність здатності до самообслуговування, пересування, самоконтролю за поведінкою, що в результаті призводить до соціальної ізоляції й ускладнення психологічного стану, на яке вже спочатку накладеним «відбиток» дефекту.

Для дітей з особливими освітніми потребами характерна наявність низької самооцінки, страхів, підвищений рівень тривожності, невпевненість в своїх силах, що, в більшості випадків, і є причиною розвитку у них агресії як по відношенню до оточуючих, так і по відношенню до самого себе (аутоагресія). [22]

Однією з основних завдань шкіл, в яких реалізується інклюзивне навчання, є включення дітей з особливими освітніми потребами в соціальний простір, їх соціальна адаптація в загальноосвітньому класі. Тому для комфортного навчання дитини цей процес повинні регулювати педагоги та фахівці.

Діти з особливими освітніми потребами мають деякі спільні характерні порушення, наприклад:

- Брак знань про навколишнє середовище, вузький кругозір;
- Проблеми з загальною та дрібною моторикою;
- Загальмованість в розвитку мовлення;
- Некомунікабельність;
- Низька працездатність;
- Низька мотивація до навчання;
- Проблеми з пізнавальною діяльністю;
- Песимізм;
- Невміння вести себе в суспільстві та контролювати власну поведінку;
- Низька або занадто висока самооцінка;
- Невпевненість у своїх силах;
- Повна або часткова залежність від оточуючих.

Внаслідок цього в дітей з особливими потребами проявляється недостатня сформованість психологічних передумов до оволодіння повноцінними навичками навчальної діяльності. Виникають труднощі формування навчальних умінь (планування майбутньої роботи, визначення шляхів і засобів досягнення навчальної мети, контролювання діяльності, вміння працювати в певному темпі).

Труднощі, які виникають у дітей з особливими освітніми потребами під час навчання в закладі освіти:

- у дітей з порушенням слуху або мовлення - виникає зниження здатності до спілкування з однолітками; уповільнений процес засвоєння інформації, знижений обсяг уваги. Дитині з порушенням слуху потрібен певний час для закінчення однієї навчальної дії і переходу до іншої, швидка втомлюваність, дитина з порушеннями слуху не може одночасно слухати та писати, особливості мислення виражаються в переважності наочно-образного мислення над словесно-логічним, може виникати помилкове сприйняття реальної ситуації, Серед специфічних особливостей в таких дітей спостерігається цілий комплекс негативних станів: невпевненість в собі, страх помилитися, гіпертрофована залежність від близького дорослого, завищена самооцінка, замкнутість, важкість запам'ятовування, втрата виразності, яскравості відтворення об'єкта, зменшення предметів, порушення усного та письмового мовлення, Щоб уникнути таких явищ необхідно на уроці супроводжувати усне висловлювання вчителя візуальними матеріалами; новий матеріал треба викладати в вигляді коротких тезисів, схем на індивідуальній карточці; змінювати діяльність, щоб викладання не було монотонним та не призводило до швидкої втомлюваності дитини. В роботі з дитиною з порушенням слуху треба використовувати прийоми, спрямовані на розвиток спостережливості, асоціативності, порівняння, аналогії, виділення головного, узагальнення, уяви.

- у дітей з порушенням зору - в зв'язку з нездатністю швидко прочитати текст, зрозуміти, що вчитель написав на дошці, в дитини з

порушеннями зору можуть виникати складні переживання й негативні реакції, які проявляються в невпевненості, пасивності, самоізоляції, неадекватній поведінці та навіть агресивності. Через нестачу зору в таких дітей порушені: мимовільна увага (вузкий запас знань і уявлень), емоційно-вольова сфера, знижені рухова та пізнавальна активність. Також, притаманний астеничний стан, що характеризується значним зниженням бажання вчитися, нервовими напруженнями, підвищеною стомлюваністю. Тому, для полегшення сприйняття інформації, предметний зміст уроку має бути представлено в тому вигляді, в якому його можуть сприйняти діючі аналізатори дитини, необхідно дотримуватись певних вимог до наочних, практичних і словесних методів навчання.

- у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату – може знижуватись здатність до реалізації рольової поведінки; щоб уникнути несприятливих психологічних обставин, включення такої дитини в шкільний колектив необхідна підготовка всіх учасників освітнього процесу; виникнення складнощів засвоєння шкільного матеріалу можуть бути пов'язані з вторинної затримкою психічного розвитку, обумовленою дефектністю рухової та мовної сфери, низька активність сприйняття навчального матеріалу, ослаблена увага. У дітей швидко настає психічне виснаження, на яке дитина може реагувати спалахами роздратування, активним униканням від контакту або повною відмовою. Ускладнене оволодіння трудовими вміннями та навичками. Несформованість зорово-моторної координації, порушення просторового аналізу та синтезу, нестійка працездатність і підвищена виснаженість уваги. Завдання для закріплення навичок повинні бути спрямовані на розвиток самостійності дитини. Для підвищення якості освіти дітей з порушеннями опорно-рухового апаратом треба розширяти її кругозір, розвивати уявлення про навколишній світ, його об'єкти та явища, застосовуючи на уроках звукові, динамічні й аудіовізуальні посібники.

- у дітей з інтелектуальними порушеннями - знижується здатність до інтерпретації знакових і символічних взаємодій, при вступі до школи у дітей із затримкою психічного розвитку не виявляється готовність до початку систематичного навчання. При цьому у них виявляється неповноцінність тонких форм зорового та слухового сприйняття, недостатність планування і виконання складних рухових програм, спостерігаються недоліки аналізу при виконанні завдань в умовах підвищеної швидкості сприйняття матеріалу, недоліки тактильно-рухового сприйняття, нестійкість уваги; підвищена відволікаємість, слабка концентрація на об'єкті, що призводить значному уповільненню діяльності та збільшенню кількості помилок. Недостатньо сформована аналітико-синтетична діяльність у всіх видах мислення. Спостерігається недорозвинення емоційно-вольової сфери, що проявляється в підвищеній емоційній лабільності, навчальна мотивація дітей різко знижена, інтелектуальне відставання сильно гальмує розвиток пізнавального інтересу. Для підвищення якості освіти таких учнів важливо уникати перевантаженості, яка знижує якість сприйняття матеріалу та призводить до швидкої втоми і емоційного пересичення. Застосування засобів наочності сприяє формуванню позитивного емоційного настрою, підвищенню навчальної мотивації, активізації пізнавальної діяльності.

- у дітей з мовленнєвими порушеннями - відзначаються порушення уваги, сприйняття, пам'яті, мислення, емоційно-вольової сфери, малий обсяг знань та уявлень про навколишній світ. Також відзначаються серйозні проблеми в розвитку сприйняття (слухового, зорового, кінестетичного). Знижена вербальна пам'ять, страждає продуктивність запам'ятовування, відставання в розвитку уяви, труднощі виконання творчих завдань, швидка втомлюваність. На початкових етапах навчання дітей з мовленнєвими порушеннями рекомендується уникати планування завдань, які вимагають максимального залучення в мовне спілкування.

- у дітей з емоційно-вольовими порушеннями та дітей з аутизмом - знижені: темп, працездатність і продуктивність діяльності, інколи не

розуміння інформації, яку говорить вчитель. Можуть викликати різкі емоційні реакції, з бурхливим негативізмом, аж до відмови від діяльності, труднощі довільної організації в просторі і часі, труднощі взаємодії з дітьми і дорослими.

Розвиток дитячої психіки в онтогенезі формується паралельно з формуванням рухової сфери. При асинхронному розвитку дитини з особливими потребами можна шляхом випереджувального навчання зрівноважити становлення трьох взаємозалежних сфер організму: психічної, мовленнєвої та рухової.

Спостерігаючи за дитиною можна помітити, коли дитина задоволена собою, а коли ні. Чи відчуває вона себе коханою та впевненою, чи пишається тим, що може зробити, вірить у себе.

Дитина з низькою самооцінкою:

- самокритична та сувора до себе;
- відчуває, що вона не така хороша, як інші діти;
- невпевнені;
- сумніваються, що зможуть зробити щось добре;
- часто думають про випадки, в яких отримали невдачу.

Тому необхідно багато приділяти уваги на дитині з самого дитинства, дозволяти їй пробувати щось нове, посміхатися та демонструвати гордість. Не потрібно критикувати дитину за помилки, навпаки треба бути гарним прикладом для дитини.

Кожна дитина особлива. Але ж бувають діти, яким потрібна зовсім особливий підхід. І дуже хочеться зробити освіту для таких дітей максимально доступною та ефективною. а реалізувати це можна, відштовхуючись від потреб таких дітей, і саме через їх реалізацію виходити на освітні результати.

Висновки до розділу 1

Отже, аналізуючи літературу можна виділити деякі проблеми впровадження інклюзивної освіти. По-перше, це нестача кадрів, здатних запобігати можливим конфліктам, знайти правильні методи та слова для роботи з особливими дітьми. По-друге, не вистачає достатньої кількості навчальних корекційних програм.

Робота з дитиною з особливими потребами вимагає великого терпіння. Кожен варіант порушення вимагає своєї програми розвитку, основними принципами якої потрібні бути:

1. Психологічна безпека.
2. Допомога в пристосуванні до навколишніх умов.
3. Єдність спільної діяльності.
4. Мотивування дитини до навчального процесу.

Я вважаю, що інклюзивний підхід навчання дає дітям можливість стати частиною суспільства та жити повноцінним життям. Інклюзію потрібно розглядати не як проблему, яку потрібно вирішувати, а як ресурс, за допомогою якого можна поліпшити освітній процес. Кожна дитина повинна почувати себе безпечно та мати відчуття приналежності до колективу.

Батьки та їхні діти повинні брати участь у визначенні навчальних цілей, а також у прийнятті рішень, які торкаються них. А працівники школи, повинні мати необхідну кваліфікацію, підтримку, гнучкість та ресурси для того, щоб виховувати, заохочувати та реагувати на потреби всіх учнів.

Необхідно створити таке спеціальне освітнє середовище (оточення), яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, дозволило розвивати соціальні відносини та навички формування спільних дій.

Також, освітнє середовище повинно бути цікавим, ініціювати діяльність дитини, створювати умови для комунікації, взаємодії дітей, адаптувати дитину до реального життя та соціалізації.

Готовність до школи дитини з особливими потребами має свою специфіку, обумовлену врахуванням емоційного, фізичного стану, рівня пізнавального розвитку, які визначають можливості кожної дитини.

Отже, інклюзивна освіта - це процес спільної роботи дитини з особливими освітніми потребами, педагога та інших дітей, що передбачає визначення власних цілей, можливостей і спільних шляхів вирішення проблем, подолання перешкод, що заважають в просуванні на шляху до самостійного, незалежного життя.

РОЗДІЛ 2.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ДО ШКОЛИ

2.1. Алгоритм роботи практичного психолога при вступі дитини з особливими освітніми потребами до школи

Психолог у своїй діяльності повинен керуватись Законом України «Про освіту», Конституцією України, Конвенцією про права дитини, декларацією прав людини, чинним законодавством України та положенням про психологічну службу системи освіти України.

Для забезпечення успішності навчання дитини з особливими освітніми потребами розроблюється індивідуальна програма розвитку (ІПР), яка допомагає педагогічному колективу закладу освіти та фахівцям пристосувати освітнє середовище до потреб дитини та забезпечити доступність загальноосвітньої навчальної програми.

Індивідуальна програма розвитку – це письмовий документ, який загалом є контрактом між педагогічним колективом та батьками чи опікунами дитини. Він закріплює вимоги до організації навчання дитини, зокрема визначає характер освітніх послуг та форм підтримки.[23]

Для дітей з особливими освітніми потребами розробляється індивідуальний навчальний план з урахуванням рекомендацій психолого-медико-педагогічної консультації та на основі Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

Відповідно до Листа Міністерства освіти і науки України від 26 липня 2012 року № 1/9-529 «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання» можна виділити пріоритетні напрямки роботи практичного психолога в рамках психологічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами:

- діагностико-прогностична діяльність;

- психологічна підтримка педагогів;
- психологічна підтримка батьків;
- корекційно-розвиткова робота з дітьми з особливими освітніми потребами.

Діагностико-прогностична діяльність

Практичний психолог закладу освіти отримує первинну інформацію про знання й вміння дитини з особливими освітніми потребами з висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, який складають фахівці інклюзивно-ресурсного центру за різними напрямками:

- фізичний;
- мовленнєвий;
- когнітивний розвиток;
- емоційно-вольова сфера;
- сформованість основних компетенцій навчальної діяльності відповідно до вікової норми.

З метою отримання більш розширеної інформації, виявлення важливих особливостей діяльності, поведінки та психічного стану дитини, які необхідно враховувати в освітньому процесі, практичний психолог у рамках супроводу дитини проводить власне, додаткове вивчення різних сфер розвитку дитини.

По-перше, практичний психолог:

- ознайомлюється з документацією (медико-психолого-педагогічною характеристикою, де прописуються всі мікрон'юанси, щодо тактики та стратегії подальшого обстеження дитини);
- проводить бесіду з батьками (як дитина народилася, розвивалася, які в неї були навички, чи є в неї алергічні реакції, що дитині подобається, що не подобається, її поведінкові прояви, загально-емоційний стан, які стосунки складаються в сім'ї);

- вивчає потенційні можливості дитини (аналізує малюнки, навчальні роботи дитини, які відображають особливості психічного стану, розвиток сенсорних і моторних навичок);
- спостерігає за дитиною в різних видах діяльності (як дитина спілкується, грає, яка в неї поведінка, стан працездатності).
- проводить тестування дитини щодо пізнавальних процесів, індивідуальних особливостей, міжособистісних стосунків, особливостей сімейного виховання.

Важливим завданням практичного психолога є встановлення контакту з батьками дитини з особливими освітніми потребами. Для того, щоб подальша робота була ефективною, відносини треба будувати таким чином, щоб батьки могли довіряти. Пояснити батькам, що треба діяти однією командою за для спільної мети – успішної соціалізації дитини.

Психологічна підтримка педагогів

Працюючи з дітьми з обмежаними можливостями дуже часто педагоги відчують незручність та страх. Практичному психологу дуже важливо сформуванати психологічну готовність учасників навчально-виховного процесу для сприятливої взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами.

Проводити з педагогічними працівниками тренінгові заняття, лекції, семінари, тематика яких направлена на:

- подолання упередженого ставлення до дітей з особливими потребами;
- руйнування стереотипів та негативного ставлення до осіб з обмежаними можливостями;
- недопущення дискримінації та булінгу (цькування) дітей з особливими освітніми потребами.

Софья Розенблюм, психолог та куратор інклюзивних програм, каже, що інклюзивна освіта озброює вчителя новими підходами, вони допомагають

йому працювати з дітьми з будь-якими проблемами й труднощами, розширює його педагогічний арсенал. При цьому педагогу потрібна постійна підтримка, так як при роботі з особливими дітьми неминуче будуть виникати ситуації, які він не завжди зможе правильно вирішити сам.[24]

З метою сприятливого формування психологічної готовності педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, інклюзивної культури, практичний психолог:

- проводить консультації щодо врахування індивідуальних особливостей дітей з особливими освітніми потребами в освітньому процесі;
- приймає участь у підготовці документів для розгляду на засіданнях психолого-педагогічного консилиуму, засіданні команди психолого-педагогічного супроводу;
- розробляє та впроваджує відповідні форми та методи роботи, для подальшого успішного розвитку дітей з особливими потребами.
- сприяє створенню позитивного мікроклімату в колективі, проводить відповідні заходи для формування дружнього та неупередженого ставлення до дитини.

Отже, педагогічний працівник, який планує працювати з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я, повинен оволодіти певною системою професійно-ціннісних орієнтацій:

- визнавати цінність особистості дитини незалежно від ступеня тяжкості її порушення;
- спрямовувати свою роботу не тільки на отримання освітнього результату, а й на розвиток особистості людини з порушенням в розвитку в цілому;
- усвідомлювати свою відповідальність як носія культури та транслятора для дитини з порушеннями в розвитку;
- розуміти творчу сутність педагогічної діяльності з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я, яка потребує великих духовних і енергетичних витрат:
- готовність надавати допомогу.

Психологічна підтримка батьків

Питання щодо консультування батьків дітей з особливими освітніми потребами залишається дуже складним та делікатним етапом в роботі фахівців. Усі батьки, на думку вчених, почувши повідомлення про порушення розвитку дитини, переживають глибоке розчарування та потрясіння. Сприймають порушення, як втрату "нормальної" дитини. Це почуття вони порівнюють, як почуття, схожі зі втратою близької людини.

Численними дослідженнями виявлено, що батьки цієї категорії дітей відчують емоційну напругу, тривогу, почуття провини, образи, перебувають в хронічному стресовому стані і т.д. Все це впливає на ставлення батьків до своїх дітей. Отже, їм так само, як і їх дітям, потрібні психологічна допомога та підтримка.

У 1969 році Елізабет Кюблер-Росс, швейцарський психолог, опублікувала книгу «Про смерть і вмирання». В цій книзі вона запропонувала теорію горя та виділила п'ять основних етапів сприйняття горя:

1. Заперечення. Багато батьків на цій стадії відчують розгубленість та безпорадність. Виявлені порушення в дитини, викликають в батьків реакцію шоку. Вони не сприймають будь-які слова та поради за реальність, намагаються добитися перегляду цих порушень, відмовляються від участі дитини в будь-яких корекційних заняттях або програмах, що найчастіше призводить до гальмування розвитку дитини, впливає на її стан. Тому основним завданням практичного психолога на стадії заперечення є встановлення довірчих відносин і мотивація батьків на співпрацю з фахівцями. Потрібно підтримувати батьків дитини, бо почувши інформацію від фахівців щодо їхньої дитини, вони не в змозі приймати детальну інформацію щодо подальших їх дій.

2. Торг. Починаючи з того часу, як батьки дізнаються про порушення дитини, практично завжди запускається процес пошуку винного в трагедії. Вони звинувачують себе, що зробили щось не так, зі страхом чекають

звинувачень з боку оточуючих. Тому, найчастіше, батьки дитини не можуть конструктивно вирішувати виникаючі проблеми. Для цієї стадії характерно прагнення батьків "вилікувати" свою дитину. Вони шукають "всемогутнього лікаря", живуть надією на чудесне зцілення, звертаються до релігії. Але ж такі реакції батьків є нормальними та виправданими, тому що вони дають полегшення та можливість діяти в ситуації, коли від людини мало що залежить. Тому практичному психологу, який працює з дитиною, важливо допомогти батькам справитися з почуттям провини.

3. Злість. Якщо батьки з часом не бачать покращення в стані дитини на місце надії приходить злість. Найчастіше злість направлена на фахівців, які не в змозі надати необхідну допомогу, не володіють потрібними знаннями, не уважно ставляться до їхньої дитини. Тому на цій стадії потрібно з розумінням відноситись до батьківських переживань та дохідливо роз'яснювати роботу, яка проводиться з дитиною (наприклад, що дитина вміла робити до занять і чому вона вже навчилася на сьогодні).

4. Депресія. У деяких сім'ях усвідомлення хронічної природи захворювання та його наслідків - це короткочасна реакція, за якою слідує прийняття хвороби та конструктивні дії по пристосуванню життя сім'ї. А деяким батькам дуже важко сприйняти це, тому стадія депресії в них проходить довше, складніше, вони не в змозі справлятися з труднощами, відчувають спустошеність і байдужість до всього, що дуже шкодить в першу чергу їхній дитині. Фахівцям треба на цій стадії допомогти батькам сприйняти свою дитину такою, якою вона є. Пояснити, що їх реакції на дитину та на все те, що відбувається навколо є нормальним, що треба рухатись далі задля подальшого благополуччя дитини.

5. Прийняття. Коли батьки починають спокійно говорити про проблеми дитини, не проявляти по відношенню до дитини гіперопеку, надмірну й непотрібну строгість, тоді стадія прийняття вважається досягнутою. Батьки починають співпрацювати з фахівцями та складати короткострокові й довгострокові плани щодо подальшого розвитку дитини.

Як вважають вчені, знання психологічних стадій, виділених в теорії горя, допомагає фахівцям:

- зрозуміти реакцію сім'ї інваліда, не розглядаючи поведінку членів сім'ї як патологічне;
- усвідомити, коли та яким чином краще втрутитися в ситуацію.

Разом з тим необхідно гнучко застосовувати теорію стадій, враховувати особливості конкретної сім'ї та індивідуальні реакції на таке потрясіння. [25]

Таким чином, першочергове завдання роботи з батьками полягає в тому, щоб відійти від поняття хвороби та сформувані у них сприйняття дитини як особливого, відмінного від нас людини.

Інша важлива задача роботи з батьками - поступове формування у них розуміння того, що рано чи пізно дитина буде жити самостійно, тому наша мета зробити його максимально адаптованим. [26]

Батьківська неадекватність в прийнятті дитини з порушеннями в розвитку, недостатність емоційно-теплих відносин провокують розвиток у дітей дисгармонійних форм взаємодії з соціальним оточенням і формують дезадаптивні характерологічні риси особистості. В якості домінуючих особистісних тенденцій у дітей виявляються тривожність, агресивність, відгородження. [27]

Отже, психологічну допомогу треба оказувати не тільки дитині з особливими потребами, а й батькам. При спілкуванні з батьками фахівцям необхідно враховувати певну стадію батьківських переживань, тому що кожна з них має свою специфіку. Для того, щоб прийти до стадії прийняття, дуже часто проходить декілька років, тому, якщо ми бачимо, що батьки знаходяться в тій чи іншій стадії, потрібно розмовляти з ними, добираючи певним чином слова й роз'яснення, щоб вони змогли зрозуміти наші слова, сприйняти їх, і робити краще для себе та своєї дитини.

Всі ці форми роботи (діагностична діяльність, корекційна діяльність, консультування вчителів та батьків) спрямовані на створення системи комплексної допомоги в освоєнні основної освітньої програми, корекцію

недоліків у фізичному або психічному розвитку учнів, їх соціальну адаптацію, розробку програми корекційної роботи.

В основі роботи соціально-психологічної служби лежить єдність чотирьох функцій: діагностика проблем, інформація про проблему та шляхи її вирішення, консультація на етапі прийняття рішення і розробка плану вирішення проблеми, допомога на етапі вирішення проблеми.

Такий підхід дозволяє раціонально регламентувати діяльність усіх учасників освітнього процесу закладу освіти з питань створення спеціальних освітніх умов для дітей з особливими освітніми потребами.

2.2. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливими освітніми потребами

Весь процес навчання дітей з особливими потребами має носити корекційний характер, бути спрямованим на усунення перешкод для успішної інтеграції дитини в соціальне середовище.

Корекційно – розвивальна робота практичного психолога з дітьми з особливими потребами спрямовується на формування та розвиток мотивації навчання, створення сприятливих умов для реалізації внутрішнього потенціалу, надання допомоги в подоланні перешкод, що заважають гармонійному розвитку особистості, визначення цілей, задач корекції, методів та засобів психологічного впливу.

Під час вивчення особливостей розвитку дитини з особливими потребами, комплексної оцінки розвитку дитини, практичний психолог виявляє фактори, в наслідок яких виникають труднощі пізнавальної діяльності, спілкування та соціальної адаптації, а також ті ресурси, які можна використати в корекційно-розвитковій роботі.

Будувати корекційно-розвивальну роботу необхідно з урахуванням особливостей порушення розвитку, вікових особливостей дитини, характеру порушення онтогенезу та потенційних можливостей і потреб дитини.

Корекційна робота складається з наступних етапів:

Перший етап - збір та аналіз інформації (інформаційно-аналітична діяльність). На цьому етапі:

- ознайомлення з особою справою дитини, історією та особливостями розвитку;
- визначається специфіка особливих освітніх потреб дітей;
- оцінюється освітнє середовище на відповідність вимог програмно-методичного забезпечення, матеріально-технічної та кадрової бази школи.

Другий етап - планування, організація, координація (організаційно-виконавська діяльність). На цьому етапі особливим чином організовується освітній процес, який в подальшому матиме корекційно-розвиваючу спрямованість і процес спеціального супроводу дітей з обмеженими можливостями здоров'я при спеціально створених (варіативних) умовах навчання, виховання, розвитку, соціалізації даної категорії дітей.

Третій етап - діагностика корекційно-розвиваючого освітнього середовища (контрольно-діагностична діяльність). Констатація відповідності створених умов та обраних корекційно-розвивальних і освітніх програм з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей дитини.

Четвертий етап - регуляція та коригування. Внесення необхідних змін в освітній процес і процес супроводу дітей з обмеженими можливостями здоров'я, коригування умов і форм навчання, методів і прийомів роботи.

Діагностика проводиться в звичній для дитини ігровій формі. Дитина малює, міркує, відповідає на питання. В ході діагностики проводяться спеціальні тести, які дозволяють з'ясувати, як розвинені в дитини:

- Пам'ять;
- Мислення (вміння аналізувати, узагальнювати, порівнювати);
- Мовлення (словниковий запас, граматична будова);
- Координація рухів, дрібна моторика рук;
- Довільна й мимовільна увага;
- Шкільна мотивація;
- Математичні уявлення;

- Загальна поінформованість дитини про навколишній світ.

У кожній дитині потрібно шукати збережені психомоторні функції, її можливості, позитивні сторони особистості і розвитку, на які можна спертися в педагогічній роботі.

Для проведення діагностичного обстеження дитини з особливими потребами, зарахованої до першого класу загальноосвітнього закладу, з метою встановлення подальшої корекції її соціо-емоційних порушень, пізнавальної діяльності, та створення сприятливих умов для розкриття її особистісного потенціалу, формування адекватної самооцінки, я обрала наступні тестові та проєктивні методики: Орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна - Йірасека, тест Бурдона «Коректурна проба», проєктивну методику «Неіснуюча тварина», методику «Графічний диктант» (Д. Б. Ельконін) та дослідження рівня тривожності Шкалу самооцінки (Ч. Спілбергер, Ю.Ханін).

Орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна - Йірасека

Тест виявляє загальний рівень психічного розвитку, рівень розвитку мислення, вміння слухати, виконувати завдання за зразком, довільність психічної діяльності.

Тест складається з 3-х завдань:

- 1) малювання чоловічої фігури;
- 2) копіювання письмових букв;
- 3) змалювання групи точок.

Дитині пропонується бланк тесту. Олівець до початку тестування кладуть так, щоб він був на однаковій відстані від обох рук (якщо дитина бере в ліву руку, фіксуємо відповідний запис).

Завдання 1.

Просимо дитину намалювати чоловіка: «Намалюй, будь-ласка, якого-небудь чоловіка, як ти вмієш». Більш ніяких пояснень дитині не надаємо. Втручатися в процес малювання, коментувати, допомагати дорослому не дозволяється. Якщо дитина сумнівається, каже: «Я не вмію», необхідно підбадьорити її: «Я розумію, що ти не художник. Але спробуй, будь-ласка, намалювати, як вмієш!».

Буває так, що дитина категорично відмовляється малювати фігуру чоловіка, це може свідчити про неблагополуччя в сім'ї (відсутність батька, або його наявність, але він несе якусь загрозу дитині).

Якщо дитина не зрозуміла завдання або не схотіла малювати чоловіка та почала малювати зображення жінки, то необхідно дати їй домалювати, а потім знову попросити намалювати чоловіка.

Необхідно звернути увагу на сам процес малювання: які дитина підбирає кольори, розміри та розташування фігури на аркуші. Якщо колір протиприродний (наприклад, синє або зелене волосся) - це привід для додаткового вивчення особливостей дитини.

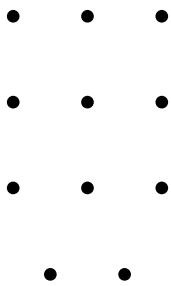
Завдання 2.

Пропонуємо дитині уважно роздивитись фразу та написати її самому: "Подивися, будь-ласка, тут щось написано. Якщо ти ще не вмієш читати та писати, спробуй уважно придивитися, як це написано, та напиши те ж саме поруч на свободному місці (показати нижче написаної фрази)». На аркуші пишемо фразу великими письмовими літерами, перша буква - велика: *Я їм суи*. Якщо дитина не вгадає довжину фрази та одне слово не вміститься в рядок, необхідно звернути увагу на те, що можна написати це слово вище або нижче.

Завдання 3.

Пропонуємо дитині скопіювати намальовані точки: "Подивися, будь-ласка, тут намальовані точки. Спробуй намалювати поруч такі ж самі".

Наприклад:

При цьому необхідно показати, де дитина повинна намалювати, бо треба мати на увазі про можливе послаблення концентрації уваги в деяких дітей.

Під час виконання завдань потрібно слідкувати за дітьми, робити записи про їх дії. В першу чергу звернути увагу, якою рукою малює, чи перекладає олівець з однієї руки в іншу. Крутиться чи ні дитина.

Оцінювання виконання тесту (відмітка від 1 до 5)

Завдання 1.

1 бал: намальована чоловіча постать повинна мати голову, тулуб, кінцівки. Голова з тулубом з'єднується шиєю, вона не повинна бути більше тулуба; голова менше тулуба; на голові - волосся, можливий головний убор, вуха; на обличчі - очі, ніс, рот; руки мають кисті з п'ятьма пальцями; ноги відігнуті (тобто є ступня або черевик); фігура намальована синтетичним способом (контур цільний, ноги і руки як би ростуть з тулуба, а не прикріплені до нього).

2 бали: виконання всіх вимог пункту 1, крім синтетичного способу малювання, або якщо присутній синтетичний спосіб, але не намальовані 3 деталі: шия, волосся, пальці; обличчя повністю промальовано.

3 бали: фігура має голову, тулуб, кінцівки (руки і ноги намальовані двома лініями); можуть бути відсутніми: шия, вуха, волосся, одяг, пальці на руках, ступні на ногах.

4 бали: примітивний малюнок з головою і тулубом, руки і ноги не промальовані, можуть бути у вигляді однієї лінії.

5 балів: відсутність чіткого зображення тулуба, немає кінцівок; каракулі.

Завдання 2

1 бал: добре й повністю скопійований зразок; букви можуть бути трохи більше зразка, але не в 2 рази; перша літера - заголовна; фраза складається з трьох слів, їх розташування на аркуші горизонтальне (можливо невелике відхилення від горизонталі в межах 30°).

2 бали: зразок скопійовано розбірливо; розмір букв і горизонтальне положення не враховується (літери можуть бути більші, рядок може йти вгору або вниз).

3 бали: напис розбит на три частини, можна зрозуміти хоча б 4 літери.

4 бали: зі зразком збігаються хоча б 2 букви, розрізняється рядок.

5 балів: нерозбірливі каракулі, черкання.

Завдання 3

1 бал: точне копіювання зразка, допускаються невеликі відхилення від рядка або стовпця, зменшення малюнка, неприпустимо збільшення.

2 бали: кількість і розташування точок відповідають зразку, допускається відхилення до трьох точок на половину відстані між ними; точки можуть бути замінені кружечками.

3 бали: малюнок у цілому відповідає зразку, по висоті або ширині не перевершує його більше, ніж у 2 рази; число точок може не відповідати зразку, але їх не повинно бути більше 20 і менше 7; допустимо розворот малюнка навіть на 180 градусів.

4 бали: малюнок складається з точок, але не відповідає зразку.

5 балів: каракулі, чіркання.

Після оцінки кожного завдання всі бали сумуються. Якщо дитина набрала в сумі за всіма трьома завданнями:

- 3-6 балів - у неї високий рівень готовності до школи;
- 7-12 балів - середній рівень;
- 13 -15 балів - низький рівень готовності, дитина потребує додаткового обстеження інтелекту та психічного розвитку.

Проективна методика «Неіснуюча тварина»

Методика розрахована на дослідження психомоторного зв'язку та стану психіки - головним чином виявлення прихованих емоцій у дитини.

Для виконання тесту використовуємо: папір формату А4, олівець, ластик. Дитину просимо намалювати тварину, якої насправді не існує в природі та якої раніше ніхто не придумав – ні в казках, ні в комп'ютерних іграх, ні в мультфільмах, а також, необхідно придумати їй неіснуючу назву.

Якщо дитина каже, що не знає, як малювати, не вміє, не може нічого придумати, то треба підбадьорити її, пояснити, що для цього завдання не потрібно нічого вміти. Оскільки потрібно намалювати тварину, якої насправді немає, то абсолютно все одно, якою вона вийде. Якщо дитина довго думає, не приступаючи до малювання, то слід порадити їй почати малювати, як виходить, а далі придумувати по ходу малювання.

В окремих випадках причиною відходу від інструкції може стати не стільки відставання в когнітивної сфері, а дуже висока тривожність дитини.

Тривожній дитині важко виконувати невизначені завдання. Не розуміючи, які критерії оцінки такого завдання, вона заздалегідь очікує свідомо негативну оцінку, що може повністю блокувати змістовну діяльність. Зображення існуючого тваринного в деякому сенсі безпечніше придумування чогось нового. Тому дитина спрощує собі виконання завдання, фактично підміняючи поставлену перед нею незвичну задачу більш знайомою.

Після того, як дитина намалювала малюнок, проводимо бесіду. З метою розкриття більш детального емоційного стану дитини, можна поставити наступні питання: «Де живе ця тварина?», «Чим харчується ця тварина?», «Що вона любить найбільше?», «Що найбільше боїться?», «Добра чи зла ця тварина?».

Обробка результатів:

При обробці результатів звертаємо увагу на:

1. Положення малюнка на аркуші.

Малюнок розташований по середій лінії вертикально поставленого аркуша – це норма.

Якщо малюнок розташований ближче до верхнього краю аркуша - це трактується як висока самооцінка, невдоволення своїм становищем в соціумі, недостатністю визнання з боку оточуючих, як претензія на просування і визнання, тенденція до самоствердження.

Положення малюнка в нижній частині - невпевненість в собі, низька самооцінка, пригніченість, нерішучість, незацікавленість у своєму становищі в соціумі, відсутність тенденції до самоствердження.

2. Центральна смислова частина фігури (голова або деталь, яка її заміщає).

Якщо голова повернена вправо - стійка тенденція до практичної діяльності.

Голова повернена вліво - тенденція до рефлексії, до роздумів. Боязнь перед активною дією та нерішучість.

Положення "анфас", тобто голова спрямована на себе, трактується як егоцентризм.

На голові можуть бути розташовані деталі, відповідні органам почуттів вуха, рот, очі, ніс.

Вуха – це зацікавленість в інформації, значимість думки оточуючих про себе.

Довгий ніс – прагнення розширювати свої можливості.

Відкритий рот у поєднанні з мовою при відсутності промальовування губ трактується як велика мовна активність (балакучість), в поєднанні з промальовуванням губ - як чуттєвість. Округлий рот – тривожність.

Рот з зубами - вербальна агресія, в більшості випадків - захисна (огризається, задирається, грубить у відповідь на звернення до нього негативного характеру, осуд).

Очі з різко промальованими райдужками – це символ переживання страху.

Вії - демонстративні манери поведінки, бажання загальної уваги.

Розташовані на голові додаткові деталі: наприклад, роги – це захист, агресія. Характер агресії можна визначити в поєднанні з іншими ознаками - кігтями, щетиною, голками (спонтанна або захисно-відповідна). Пір'я - тенденція до демонстративності. Грива, шерсть - чуттєвість, підкреслення своєї статі, орієнтування на свою сексуальну роль.

3. Несуча, опорна частина фігури (ноги, лапи, іноді - постамент).

Розглядається ґрунтовність опорної частини частини по відношенню до розмірів всієї фігури та за формою. При відсутності або майже відсутності ніг - це говорить про поверховість суджень, легковажність у висновках і безпідставність суджень, іноді імпульсивність прийняття рішення.

4. Частини, що піднімаються над рівнем фігури.

Крила, додаткові ноги, щупальця, деталі панцира, пір'я, бантики – це енергія охоплення різних областей людської діяльності, впевненість в собі, допитливість, бажання брати участь як можна в більшій кількості справ оточуючих, захопленість своєю діяльністю.

5. Хвіст. Висловлює ставлення до власних дій, рішень, висновків, до своєї вербальної продукції. Хвости повернені вправо - ставлення до своїх дій і поведінки. Вліво - відношення до своїх думок, рішень, до втрачених можливостей, до власної нерішучості.

6. Контури фігури. Промальовування і затемнення лінії контуру - це захист від оточуючих:

- агресія - якщо виконана в гострих кутах;
- страх і тривога - якщо подвійна лінія;
- побоювання та підозра - якщо поставлені щити.

Спрямованість захисту розглядаємо відповідно просторовому розташуванню:

- верхній контур фігури - проти осіб, які мають можливість накласти заборону, обмеження, здійснити примус, тобто проти старших за віком, батьків, вчителів;
- нижній контур - захист проти насмішок, невизнання однолітків, відсутність авторитету, страх осуду;
- бічні контури - готовність до самозахисту будь-якого порядку, хронічна настороженість;
- праворуч - більше в процесі діяльності (реальної);
- ліворуч - захист своїх думок, переконань, смаків.

7. Загальна енергія. Чим більше складових частин і елементів (крім найнеобхідніших), тим вище енергія. У зворотному випадку - економія енергії, стомлюваність організму, хронічне соматичне захворювання.

8. Характер тваринни. Намальована тварина – це сама дитина. У подібнення намальованої тварини людині, починаючи з постановки тварини в положення на дві лапи, замість чотирьох або більше, і закінчуючи одяганням тварини в людський одяг (штани, спідниці, банти, пояси, плаття), включаючи схожість морди з обличчям, ніг і лап з руками, - свідчить про інфантильність, емоційну незрілість, відповідно до ступеня вираженості "олюднення" тварини. Сексуальна атрибутика говорить про проблему в сексуальній сфері, неможливості налагодити контакт з протилежною статтю.

9. Назва тварини. Назва може висловлювати раціональне з'єднання смислових частин (літаючий слон, "бегекіт", "мухожер" і т.п.) - раціональність, конкретна установка при орієнтуванні та адаптації.

Словосполучення з книжково-науковим, іноді латинським суфіксом або закінченням (портулітіус) - демонстративність, спрямована головним чином на демонстрацію власного розуму, ерудицію.

Інфантильні назви мають зазвичай повторювані елементи ("тар-тар", лі-лі ", " кус-кус "і т.п.).

Методика «Графічний диктант» (Д. Б. Ельконін)

Мета: методика використовується для визначення рівня розвитку довільної сфери дитини, виявляє вміння уважно слухати, точно виконувати вказівки дорослого орієнтуватися на листі паперу, самостійно діяти за завданням дорослого, дослідження дрібної моторики рук.

Перед проведенням методики дошку розкреслюємо на клітинки, щоб на ній можна було ілюструвати вказівки, що даються дитині. (Додаток 1)

Обладнання: для проведення завдання необхідний лист паперу в клітинку з намальованими на ньому чотирма крапками, розташованими одна під іншою.

Інструкція: Перед дослідженням треба пояснити дитині завдання: «Зараз ми малюватимемо узорі, треба постаратися, щоб вони вийшли красивими й охайними. Для цього потрібно уважно мене слухати й малювати так, як я говоритиму. Я буду казати, на скільки клітинок і в яку сторону необхідно провести лінію. Наступну лінію малюємо там, де закінчилася попередня. Ти пам'ятаєш, де знаходиться права рука? Витягни її убік, куди вона вказала? (на двері, на вікно, т.д.). Коли я скажу, що потрібно провести лінію направо, малюємо лінію в напрямку дверей (вибрати будь-який наочний орієнтир). Де ліва рука? Коли я скажу, що потрібно провести лінію наліво, пригадай про руку (або будь-який орієнтир зліва)».

Тепер пробуємо малювати. «Постав олівець на першу крапку. Зверни увагу! Малювати треба, не відриваючи олівець від паперу: одна клітинка

вниз, одна клітинка направо, одна клітинка в гору, одна клітинка направо, одна клітинка вниз, далі спробуй продовжити малювати такий узор сам».

Під час диктування потрібно робити паузи, щоб дитина встигла закінчити попереднє завдання. Узор не обов'язково продовжувати на всю ширину сторінки.

«Малюємо наступний узор. Знайди наступну крапку, постав на неї олівець. Приготувались? Одна клітинка вгору, одна клітинка направо, одна клітинка вгору, одна клітинка направо, одна клітинка вниз, одна клітинка направо, одна клітинка вниз, одна клітинка направо. А зараз сам продовжуй малювати той же узор».

Через дві хвилини починаємо виконувати наступне завдання з наступної крапки. «Увага! Три клітинки вгору, одна клітинка направо, дві клітинки вниз, одна клітинка направо, дві клітинки вгору, одна клітинка направо, три клітинки вниз, одна клітинка направо, дві клітинки вгору, одна клітинка направо, дві клітинки вниз, одна клітинка направо. Тепер сам продовжуй узор».

Через 2 хвилини – наступне завдання: «Постав олівець на нижню крапку. Увага! Три клітки направо, одна клітинка вгору, одна клітинка наліво, дві клітинки вгору, три клітинки направо, дві клітинки вниз, одна клітинка наліво, одна клітинка вниз, три клітинки направо, одна клітинка вгору, одна клітинка наліво, дві клітинки вгору. Далі сам продовжуйте узор.

На самостійне виконання кожного візерунка дається півтори-дві хвилини. Загальний час проведення методики зазвичай становить близько 15 хвилин.

Інтерпретація результатів:

Тренувальний узор не оцінюється. У кожному подальшому узорі розглядається точність відтворення завдання й уміння дитини самостійно продовжити узор.

4 бали - точне відтворення візерунка (нерівність лінії, «бруд» не враховуються);

3 бали - відтворення, що містить помилку в одній лінії;

2 бали - відтворення, що містить кілька помилок;

1 бал - відтворення, в якому є лише подібність окремих елементів з візерунком;

0 балів - відсутність схожості. За самостійне виконання завдання оцінка йде за кожною шкалою.

Таким чином, дитина отримує 2 оцінки за кожен візерунок, що коливаються від 0 до 4 балів. Підсумкова оцінка за виконання диктанту виводиться з підсумовування мінімальної та максимальної оцінки за виконання 3 візерунків (середня не враховується). Аналогічно підраховується середній бал за самостійну роботу. Сума цих оцінок дає підсумковий бал, який може коливатися від 0 до 16 балів. У подальшому аналізі використовується тільки підсумковий показник, який інтерпретується наступним чином:

0-3 балів - низький;

3-6 балів - нижче середнього;

7-10 балів - середній;

11-13 балів - вище середнього;

14-16 балів - високий.

тест Бурдона «Коректурна проба».

Тест використовуємо для дослідження ступеня концентрації уваги, стомлюваності, працездатності, переключення, стійкості до монотонної діяльності, в якій необхідно підтримувати високий рівень уваги.

Обстеження проводиться за допомогою спеціального бланку (Додаток 2) на якому зображені в довільному порядку фігурки. Завдання дитини полягає в послідовному пошуку й викресленні прапорця зображеного

в таблиці коректурної проби, починаючи з верхнього ряду з ліва на право, за відведений час, зазвичай це 5 - 10 хвилин.

Результати проби оцінюємо за кількістю пропущених не закреслених прапорців та за часом виконання завдання. Важливим показником є характеристика якості й темпу виконання (виражається числом опрацьованих рядків і кількістю допущених помилок за кожен 60-секундний інтервал роботи).

Концентрацію уваги оцінюємо за формулою:

$$K = C2 / П,$$

C - число рядків таблиці, переглянутих випробуваним,

П - кількість помилок (помилкою вважається пропуск тих прапорців, які повинні бути закреслені, а також неправильне закреслення).

Чим більше вийшла цифра, тим вище концентрація уваги.

Стійкість уваги оцінюємо по зміні швидкості перегляду протягом всього завдання.

Результати підраховуються для кожних 60 секунд за формулою:

$$A = S / t, \text{ де}$$

A - темп виконання,

S - кількість прапорців в переглянутої частині коректурної таблиці,

t - час виконання.

За результатами виконання методики за кожен інтервал будемо «криву виснаження», що відображає стійкість уваги та працездатність в динаміці.

Результат	Значення
0–2	Дуже висока стійкість
3–4	Висока
5–6	Середня
7–8	Низька
9–10	Дуже низька

Для аналізу переключення уваги використовується така формула:

$C = (S_o / S) \times 100$, де

S_o - число рядків з помилками,

S - загальна кількість відпрацьованих рядків.

Результат у %	Значення
0–20	Дуже високе переключення
21–40	Високе
41–60	Середнє
61–80	Низьке
81–100	Дуже низьке

Дслідження рівня тривожності.

Шкала самооцінки (Ч. Спілбергер, Ю. Ханін).

Мета: Визначити рівень ситуативної тривожності дитини з особливими потребами. За допомогою цієї методики можна виявити такі характеристики як: напруження дитини, занепокоєння, заклопотаність, нервозність, небезпека.

Для цього тесту нам знадобиться: роздрукований бланк шкал самооцінки (Додаток 5) та (Додаток 6) й олівець. Бланк шкал самооцінки включає інструкцію з 40 питань суджень, 20 з яких призначені для оцінки рівня ситуативної (реактивної) тривожності (СТ) та 20 - для оцінки рівня особистісної тривожності (ОТ).

Завдання: пропонуємо дитині відповісти на запитання, які знаходяться у бланку. На кожне запитання є чотири варіанти відповіді, які зображені в цифрах від 1 до 4 («1» – ні, це не так; «2» – швидше, так; «3» – так; «4» – завжди так. Необхідно закреслити відповідну цифру. Уточнити дитині: «Треба відповісти саме так за запитання, як ти відчуваєш себе цієї миті».

Інтерпретація результатів:

Особистісна тривожність – це індивідуальна характеристика, що свідчить про схильність суб'єкта до тривоги й передбачає наявність у нього

тенденції сприймати досить широкий спектр ситуацій, як загрозливі, відповідати на кожную з них певною реакцією.

Особистісна тривожність (ОТ) визначається по ключу:

$$ОТ = \sum_1 - \sum_2 + 35$$

де

\sum_1 – сума закреслених цифр на бланку за пунктами шкали 22, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 32, 34, 35, 37, 40.

\sum_2 – сума решти цифр – пункти 21, 26, 27, 30, 33, 36, 39.

$$(ОТ) = (22, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 32, 34, 35, 37, 40) - (21, 26, 27, 30, 33, 36, 39) + 35$$

Ситуативна або реактивна тривожність як стан характеризуються суб'єктивно пережитими емоціями. Цей стан виникає як емоційна реакція на стресову ситуацію, може бути різним за інтенсивністю й динамічним у часі.

Ситуативная тривожність (СТ) визначається за ключем:

$$СТ = \sum_1 - \sum_2 + 50$$

де

\sum_1 – сума закреслених цифр на бланку за пунктами шкали 3, 5, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 17, 18.

\sum_2 – сума решти цифр – пункти 1, 2, 4, 8, 10, 11, 15, 16, 19, 20.

$$(СТ) = (3, 5, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 17, 18) - (1, 2, 4, 8, 10, 11, 15, 16, 19, 20) + 50$$

Результати оцінюються так:

до 30 балів – низька;

31 – 45 балів – середня;

46 балів і більше – висока тривожність.

Значні відхилення від рівня середньої тривожності потребують особливого вивчення. Так, за високої тривожності є схильність до тривожного стану дитини в ситуаціях оцінки його компетентності. У такому разі треба знизити суб'єктивну значущість ситуації та завдань і перенести акцент на осмислення діяльності й формування почуття впевненості в успіху.

Низька тривожність, навпаки, потребує підвищеної уваги до мотивів діяльності, підвищення почуття відповідальності. Але інколи дуже низька тривожність у показниках тесту є результатом активного витіснення особистістю високої тривоги з метою показати себе з кращого боку.

2.3. Результати емпіричного дослідження та їх узагальнення

Діагностика дозволяє не просто визначити готовність дитини до шкільного навчання, а й виявити ті особливості розвитку, які вимагають уваги та корекції.

За результатами дослідження психологічної готовності дитини з особливими потребами до навчання в школі згідно вибраних вище методик було встановлено наступне:

Дитина знаходиться в стадії дозрівання до школи, це може бути пов'язане, як з віковими особливостями, так і з особистісними та фізіологічними.

Поведінка дитини адекватна ситуації, контакт змістовний, встановлюється поступово, характеризується сором'язливістю, невпевненістю, ситуативно замкнута, потребує заохочення.

Інтерес до співпраці з дорослим епізодичний, поверховий, не стимулює діяльність.

Предметно-практичні дії дитини нерішучі, стимульовані, адекватні.

Темп та працездатність нерівномірні.

Здатність зосереджуватись – повільно входить в роботу, спостерігається падіння працездатності, переважає пригнічений настрій, іноді тривожний.

Під час діагностування дитина постійно спокійна, навіть більш пасивна.

Виявлено недостатній рівень процесів узагальнення та абстрагування, прості групи виконує швидко, а більш складні з допомогою.

Встановлення схожого відмінного – використовує допомогу в процесі виконання завдання, аналогічні завдання може виконувати самостійно.

Має нижче середнього рівня вміння слухати та точно виконувати інструкцію дорослого.

Недостатній рівень розвитку когнітивної сфери.

Рекомендації:

Під час проведення корекційно-розвиткових занять рекомендовано використовувати вправи на розвиток когнітивної та емоційно-вольової сфери, розвиток пізнавальної діяльності, заняття з використанням Арт-терапії, вправи на зняття скутості та сором'язливості, підвищення самооцінки, давати завдання на виконання інструкції дорослого, для вироблення та реагування на вказівки.

Для подальшої роботи з дитиною я пропоную застосовувати деякі вправи:

Вправа спрямована на зняття скутості та сором'язливості:

Показуємо мімікою якусь емоцію (здивування, страху, радості, гніву, печалі), а дитина називає її та намагається відтворити. Якщо дитина вгадала емоцію, даємо їй один бал, за десять набраних балів можна подарувати дитині будь-який стимулюючий матеріал (наприклад, роздруковані смайли). Показувати емоції треба перебільшено, навіть карикатурно. Поступово розширюємо діапазон почуттів, вводимо різні відтінки емоцій, (роздратування, обурення, люті). Також можна ускладнити завдання розігравши маленьку сценку (ляльковий театр).

Вправа на розвиток пізнавальної діяльності «Виключи зайве».

Перед дитиною розкладаємо 6 карток (Додаток 3) із зображеннями посуду, одна картка буде відрізнитись (на ній буде зображений барабан) від решти. Просимо дитину знайти зайву картинку та обґрунтувати «Чому вона зайва?». Картки можна розробити в різних напрямках. Можна зобразити транспорт, меблі, одяг, тварини, інструмент та ін.

Вправи на розвиток уваги «Кого не вистачає»

Для формування у дитини навичок, необхідних для ефективного і успішного навчання необхідні постійні тренування уваги та пам'яті.

Наступні вправи позитивно позначається на успішності дітей та їх здатності до концентрації.

Вправа № 1. Перед дитиною ставимо фігурки тварин (можна використовувати фігурки з кіндер сюрпризів). Даємо 30 секунд для запам'ятовування. Потім просимо дитину відвернутися. Ховаємо одну фігурку. Просимо дитину розвернутися, подивитися на фігурки та сказати, якої тваринки не вистачає.

Вправа № 2. Мені подобається ще одна вправа на розвиток уваги. Можна роздрукувати картки з будь-якими зображеннями (тварини, меблі, транспорт, пори року, посуд і т.ін.), протягом 30 секунд показати їх дитині та заховати. Потім запропонувати дитині намалювати ці картинки або записати їх словами.

Вправа № 3. Можна запропонувати дитині пограти в гру «Виключення». Для цієї гри нам знадобиться свисток. Наприклад, називаємо назви тварин, дитина повинна уважно слухати, і як тільки називаємо назву квітки, дитина в цей час свістить у свисток.

Вправа № 4. Для цієї вправи нам знадобляться: м'яч, пісочний годинник. Перекладаючи м'яч з однієї руки в другу, дитині необхідно назвати якомога більше слів за хвилину, чередуя з цифрами. Тобто:

починаємо рахунок 1, слово, 2, слово, 3, слово і так далі, при цьому перекладаємо м'яч із руки в руку.

Вправа спрямована на підвищення самооцінки.

Формування самооцінки тісно пов'язано з активною діяльністю дитини, зі самостереженням і самоконтролем. Дуже важливо навчити дитину ставити реальні цілі та справлятися з невдачами, формувати впевненість, що вона впорається з труднощами, досягне хороших успіхів, у неї все вийде.

На впевненість дитини в собі впливає негативний внутрішній діалог. Незалежно від того, що говорять інші, думка дитини про самого себе - це те, у що вона дійсно вірить. Ця вправа допоможе дитині поміняти негативний внутрішній діалог на позитивний.

Для вправи знадобиться: ручка та папір.

Розділяємо аркуш паперу на дві колонки. В одній записуємо: «Негативні переконання», в іншій - «Позитивні переконання».

В першій колонці пропонуємо дитині записати всі негативні переконання про самого себе, які у нього є. Після того, як дитина все записала, допомагаємо їй перетворити негативні переконання в позитивні. Твердження повинні бути чіткими та відповідати здібностям дитини.

Також, на своєму прикладі можна показати, як поміняти негативні переконання про самого себе на позитивні.

Завдання на виконання інструкції дорослого, для вироблення та реагування на вказівки

Я пропоную виконувати найпростіші графічні диктанти по клітинках, поступово ускладнюючи завдання. Малюючи невідоме зображення по клітинках під диктування, дитина привчається зосереджуватися, уважно слухати, обмірковувати та виконувати сказане.

Наприклад, можна запропонувати наступну вправу. Для виконання завдання нам знадобиться: аркуш у клітинку та ручка. Можна роздрукувати заготовку з намальованою бджілкою та вуликом (Додаток 4). Пояснюємо дитині завдання: на одній клітинці намальована бджілка, вона літала в поле за медом та заблукала. Щоб знайти дорогу додому, в нас є вказівки. Ми спробуємо допомогти бджілці, виконуючи вказівки. Інструкція: бджілка летить на три клітинки вправо, потім летить на рти клітинки вниз, дві клітинки вліво, три – вниз, чотири – вправо, одну – вниз, три – вправо, три - вниз, дві - вліво, три – вниз, одну клітинку вліво, одну – вниз. Бджілка долетіла до дому.

Для багатьох дітей такі завдання є веселою розвагою, але для деяких представляють труднощі, долаючи які дитина запам'ятовує та закріплює просторові поняття, вчиться чути й точно слідувати інструкції, відпрацьовує навички для письма.

Заняття з використанням Арт-терапії

Для гармонійного розвитку дитини, формування емоційно-вольової та пізнавальної сфери, застосовують арт-терапію, як метод корекції емоційного стану, шляхом виконання різних творчих завдань.

Корекційні заняття з використанням мистецтва дозволяють найкращим чином стимулювати формування дитини в згоді з його можливостями.

Арт-терапевтична методика дозволяє впливати на півкуля головного мозку через різні рухи, картинки, звуки, ритми.

Можна застосовувати наступні види арт-терапії:

- казкотерапія – для стабілізації психоемоційного стану, розвитку мовлення, уваги та пам'яті прослуховувати та брати участь у казці з призначенням ролі. Використовувати інтерактивні пристрої. Коли дитина прослуховує свою промову, вона отримує досвід самоаналізу та вчиться промовляти свої відчуття, у неї формуються комунікативні навички;

- пісочна арт-терапія - заняття з піском доставляють дитині багато нових і позитивних емоцій. Для дитини відкривається прекрасна можливість для самовираження та передачі своїх емоцій і переживань. Малювання піском з використанням спеціального світлового столу сприяє заспокоєнню та розвитку фантазії дитини. Ігрові вправи з використанням піску та води, спрямовані на збагачення антонімічного словника дітей. Наприклад, гра на порівняння ваги однакових обсягів піску, що знаходяться в різному фізичному стані (сухий або мокрий): в дві однакові за обсягом ємності міститься сухий і мокрий пісок, дитина за допомогою баричного почуття визначає, яка ємність важче, мокрий або сухий пісок, важкий або легкий, багато чи мало піску.

- ізотерапія - малювання олівцями або фломастерами дозволяє відобразити свій внутрішній світ і наявні переживання. Це допомагає вивільнити негативні емоції. Унікальним пристроєм в цьому відношенні є 3D ручка, яка допомагає створювати об'ємні яскраві й красиві образи, доставляючи дитині багато нових і позитивних емоцій.

Позитивна динаміка в арт-терапії свідчить про те, що художньо-творча діяльність є найкращим способом зняття внутрішнього напруження та агресії. Дуже важливо, щоб дитина відчувала свій успіх в цій справі. Якщо вона бачить, що має успіх у вираженні та відображенні своїх емоцій, створенні унікальних виробів, малюнків, до неї приходить успіх в спілкуванні, а взаємодія зі світом стає більш конструктивною.

Очікувані результати після застосування запропонованих вправ:

- підвищення особистісної цінності, сприяння формуванню позитивної «Я-концепції»;
- підвищення впевненості в собі;
- усвідомлення дитиною своїх почуттів, переживань і емоційних станів, створення передумови для регуляції емоційних станів та реакцій;

- подолання комунікативних бар'єрів і психологічних захистів;
- підвищення мотивації до пізнавальної діяльності;
- розвиток логічного мислення:
- сприяння покращенню розвитку пам'яті, уяви, умінь аналізувати та порівнювати, концентрувати увагу.

РОЗДІЛ 3.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДОПОМОГА РОДИНИ, ЯКА ВИХОВУЄ ДИТИНУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

3.1. Співпраця з батьками дітей з особливими освітніми потребами

Успішність розвитку дитини з особливими освітніми потребами та ефективність роботи команди психолого-педагогічного супроводу залежить від порозуміння між членами команди та зосередження на загальній меті.

Батьки дитини з особливими освітніми потребами є постійними учасниками команди супроводу. Вони мають право:

- обирати форму навчання;
- заклад освіти для своєї дитини;
- виражати свою думку щодо розвитку та напрямів корекційно-розвивальної роботи з дитиною.

Іноді на практиці фахівцям і батькам буває важко дійти згоди та працювати злагоджено. Але дуже важливим є присутність батьків у команді супроводу, тому що вони безпосередньо відповідають за майбутнє своєї дитини, знають її від народження, мають емоційний контакт із власною дитиною.

Метою психологічної роботи з сім'єю є створення сприятливих умов для соціальної адаптації сім'ї з особливою дитиною.

Психологічна підтримка батьків – це, передусім, система заходів, спрямованих на:

- вирішення конфліктних ситуацій, що виникають між учасниками освітнього процесу;
- зниження у батьків емоційного дискомфорту у зв'язку з особливостями розвитку їх дитини, посилення віри батьків у можливість і перспективи розвитку дитини, у те, що правильно організований корекційний вплив дозволить оптимізувати подальший інтелектуальний та особистісний розвиток дитини;

- формування в батьків адекватного ставлення до проблем дитини (допомога у побудові реальної перспективи розвитку дитини, визначенні можливих труднощів соціального розвитку, які виникають у певні вікові періоди);

- підтримка адекватних міжособистісних стосунків та стилів сімейного виховання.[28]

Основні принципи співпраці фахівців та батьків можуть бути такими:

- **Загальна справа (мета).** Батьки й фахівці повинні допомогти дитині з будь-якими порушеннями успішно соціалізуватися, щоб вона себе комфортно почувала в суспільстві та в подальшому могла вести повноцінне життя.

- **Довіряти один одному.** Батьки й фахівці повинні обов'язково працювати на довірі. Якщо батьки не довіряють фахівцям, а фахівці – батькам, це буде дуже гальмувати роботу з дитиною. Наприклад, фахівці повинні бути впевненими, що батьки вдома закріплюють ті знання, вміння та навички, які вони формують в навчальному процесі. Якщо батьки не будуть виконувати вказівки фахівців, то ніякої ефективності в роботі не буде.

- **Повага та рівноправність.** Фахівці повинні з повагою та розумінням відноситись до занепокоєння батьків щодо навчання дитини. Батьки й фахівці є рівноправними учасниками освітнього процесу.

- **Розподіл функціональних обов'язків.** Кожен відповідає за свій сегмент.

Батьки здобувачів освіти зобов'язані:

- виховувати у дітей повагу до гідності, прав, свобод і законних інтересів людини, законів та етичних норм, відповідальне ставлення до власного здоров'я, здоров'я оточуючих і довкілля;

- сприяти виконанню дитиною освітньої програми та досягненню дитиною передбачених нею результатів навчання;

- поважати гідність, права, свободи і законні інтереси дитини та інших учасників освітнього процесу;

- дбати про фізичне і психічне здоров'я дитини, сприяти розвитку її здібностей, формувати навички здорового способу життя;

- формувати у дитини культуру діалогу, культуру життя у взаєморозумінні, мирі та злагоді між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами, представниками різних політичних і релігійних поглядів та культурних традицій, різного соціального походження, сімейного та майнового стану;

- настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства;

- формувати у дітей усвідомлення необхідності додержуватися Конституції та законів України, захищати суверенітет і територіальну цілісність України;

- виховувати у дитини повагу до державної мови та державних символів України, національних, історичних, культурних цінностей України, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання України;

- дотримуватися установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, а також умов договору про надання освітніх послуг (за наявності);

- сприяти керівництву закладу освіти у проведенні розслідування щодо випадків булінгу (цькування);

- виконувати рішення та рекомендації комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) в закладі освіти.[13]

- Розподіл відповідальностей. Батьки відповідають за майбутнє дитини, ким вона стане, чому вона навчиться, визначають подальшу лінію життя. А фахівці допомагають батькам розвинути в дитині самостійність та адаптувати до суспільства.

Таким чином, співпраця фахівців з батьками є дуже важливою.

Спільною роботою потрібно створити сприятливе середовище для дитини, де вона почуватиметься щасливою та захищеною, потрібною та

бажаною, бачити перспективи до подальшого життя, вміння жити зі своїми особливостями.

Відчуваючи підтримку родини дитина змогла б максимально розвивати свій потенціал, бути самостійною та впевненою в собі. В процесі навчання оволодіти новими навичками та вміннями. Знайти нових друзів в освітньому середовищі.

В свою чергу, фахівцям це дає змогу придбати досвід та оволодіти різноманітними методиками, що сприяло б у подальшому ефективній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

3.2. Методичні рекомендації фахівцям для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами

Для успішного засвоєння загальноосвітньої програми учнями з обмеженими можливостями здоров'я, необхідно звернути увагу щодо організації освітнього процесу, особливостей подачі інформації, наприклад: зміни термінів здачі, форм виконання завдання, способів подання результатів. Необхідні зміни треба включити до індивідуального освітнього плану учня.

Ці зміни слід застосовувати так, щоб вони відображали індивідуальні потреби дитини з особливими потребами, причому дуже важливо також дізнаватися думку самої дитини про те, в чому саме вона потребує.

В процесі навчання дитини з особливими потребами вчителям слід:

- використовувати чіткі вказівки;
- поетапно роз'яснювати завдання;
- вчити послідовно виконувати завдання;
- повторювати інструкції до виконання завдання;
- демонструвати вже виконане завдання (наприклад, вирішена математична задача);

У навчальному процесі необхідно використовувати різні види діяльності:

- чергувати заняття та фізкультурні паузи;
- надавати додатковий час для завершення завдання;
- надавати додатковий час для здачі домашнього завдання;
- використовувати листи з вправами, які вимагають мінімального заповнення.

Способи оцінки досягнень і знань учнів:

- використовувати індивідуальну шкалу оцінок відповідно до успіхів і витрачених зусиль;
- дозволяти переробити завдання, з яким учень не впорався.

В організації навчального процесу необхідно:

- використовувати вербальні заохочення;
- звести до мінімуму покарання за невиконання правил;
- орієнтуватися більше на позитивне, ніж негативне;
- складати плани, позитивно орієнтовані, які враховують навички та вміння дитини;
- освоювати знання про зміни в поведінці дитини з особливими потребами.

Дуже важливо формувати в дітей позитивну мотивацію навчальної діяльності, а саме:

- пізнавальну мотивацію (бажання вчитися, інтелектуальна ініціатива дитини);
- мотивацію досягнення успіху (бажання якісно і правильно виконувати завдання, отримати потрібний результат);
- мотивацію престижу (бажання бути першим, виділятися серед однолітків);
- мотивацію уникнення невдачі (необхідно підтримувати дитину в найменших успіхах).

Саме мотивація навчання спонукає дитину до певної діяльності.

Для підвищення формування в дитини повноцінної мотивації необхідно:

- використовувати на уроці особистісно-орієнтований цікавий матеріал;

- підтримувати прагнення до самовдосконалення та саморозвитку;
- підтримувати допитливість та розвивати пізнавальний інтерес у дитини;
- збагачувати мислення інтелектуальними почуттями;
- формувати адекватну оцінку власних можливостей дитини;
- встановлювати гуманні стосунки з дитиною, поважати її особистість.

Поради фахівцям при роботі з дитиною з аутизмом.

1. Встановити позитивний емоційний стан дитини.
2. Використовувати стереотипи дитини.
3. Фіксувати увагу на емоційному стані людей і тварин.
4. Навчати поведінковій етиці.
5. Використовувати літературні казки.
6. Не використовувати травмуючі слова.
7. Формувати навички самообслуговування.
8. Добирати доступні до виконання завдання.
9. Робота від простого до складного.
10. Поступово привчати дитину до дотиків, до мімічних реакцій.

Поради фахівцям при роботі з дитиною зі слабким зором.

1. Слід приділяти увагу формуванню та розвитку понять.
2. Заохочувати до позитивної самооцінки.
3. Розвивати навички догляду за собою.
4. Формувати в дитини відчуття просторових відношень, плину часу, положення тіла.
5. Розвивати й підтримувати дружні стосунки в класі.
6. Мова вчителя повинна бути виразною й точною, необхідно проговорювати все, що він робить, підкріплювати слова жестами.

7. Враховувати індивідуальні особливості функціонування зорової системи учня. Діти з порушенням зору при однаковому стані зорового аналізатора (при однаковій гостроті і полі зору) відрізняються один від одного можливостями його використання: один може виконувати завдання з опорою на зір, інший - на дотик, третій - на дотик і зір.

8. Залежно від порушень зору, слід використовувати відповідне освітлення:

- якщо в учня немає світлобоязні, для додаткового освітлення робоче місце повинно бути освітлено настільною лампою з регулятором ступеня освітленості;

- якщо в учня спостерігається сильна світлобоязнь, його потрібно посадити спиною до вікна або закрити вікно шторою.

- якщо в учня спостерігається світлобоязнь на одному оці, дитині слід сидіти так, щоб світло падало з протилежного боку.

9. В процесі виконання письмової роботи, необхідно стежити за поставою учня з порушенням зору, перш за все в молодших класах. Відстань від очей учня до робочої поверхні має бути не менше 30 см. Для читання можна використовувати підставки.

10. Вчителю слід знати, що оптимальне навантаження на зір у слабозорих учнів становить не більше 15 - 20 хвилин безперервної роботи, для учнів з глибоким порушенням зору, в залежності від індивідуальних особливостей, вона не повинна перевищувати 10 - 20 хвилин.

11. Враховуючи що темп письма та читання дитини з порушенням зору нижче, можна використовувати диктофон, на який записуються фрагменти уроку.

12. На уроках математики необхідно використовувати, з одного боку, компенсаторні механізми пам'яті (усний рахунок), з іншого боку - прилад прямого читання.

**Поради фахівцям при роботі з дітьми, які мають порушення внаслідок
церебрального паралічу**

1. На заняттях необхідно дотримання рухового режиму:
фіксація в спеціальному стільці, утримує вертикальне положення дитини сидячи або стоячи;
застосування обважнювачів для дітей з розмашистими гіперкінезами (насильницькими рухами), які ускладнюють захоплення предмета (ручки, книги або ін.) або іншу навчальну діяльність (наприклад, читання, тому що гіперкінези заважають фіксації погляду і простежуванню рядки);
обов'язковий перерву в занятті на фізкультхвилинки.
2. У кожне заняття бажано включати вправу на просторову та тимчасову орієнтацію.
3. Для дітей з посиленою слинотечею потрібно вчителю необхідно нагадувати проковтнути слину, для формування в дитини стійкої звички - контролю за слинотечею.
4. Враховувати під час занять стан емоційно-вольової сфери дитини (дітям з церебральним паралічем властива підвищена тривожність, вразливість, образливість).
5. Для дітей, що мають важкі порушення моторики рук (практично завжди вони пов'язані з важким порушенням мови), необхідно підбирати індивідуальні завдання у тестовій формі, це дозволяє дитині не давати розгорнутої мовної відповіді.
6. На занятті потрібен особливий мовний режим: чітка, розбірлива мова без різкого підвищення голосу, необхідна кількість повторень, підкреслене артикулювання.
7. Навчальний матеріал підносити найбільшими порціями, ускладнювати його слід поступово, необхідно вишукувати способи полегшення важких завдань.
8. Особливе місце повинні займати уроки ручної праці, малювання, для формування узагальнених прийомів розумової роботи.

9. Необхідно вчити дитину перевіряти якість своєї роботи, як по ходу її виконання, так і за кінцевим результатом; одночасно потрібно розвивати потребу в самоконтролі, усвідомлене ставлення до виконуваної роботи.
10. У випадках, коли за своїм психічним станом учень не в силах працювати на даному уроці, матеріал слід пояснювати на індивідуально-групових заняттях.
11. Для попередження швидкої стомлюваності або зняття її, доцільно перемикаати дитину з одного виду діяльності на інший, урізноманітнити види занять.
12. Для покращення емоційного стану дитини, в роботі бажано використовувати кольоровий дидактичний матеріал, ігрові моменти.
13. Приділяти досить уваги дитині, мати доброзичливий тон, заохочувати її найменші успіхи.

Поради фахівцям при роботі з дітьми, які мають порушення мовлення та мови

1. Говорити потрібно правильно та чітко, уникати словесних штамтів й абстрактних виразів.
2. Пояснювати завдання потрібно «по кроках».
3. В роботі необхідно використовувати наочність і вказівки.
4. Слова потрібно підкріплювати жестами та виразом обличчя.
5. Звертатися потрібно безпосередньо до дитини.
6. Для привертання уваги можна змінювати інтонацію голосу.
7. Після пояснення завдання, необхідно спросити в дитини, чи зрозуміла вона ключові моменти.
8. Для попередження втомлюваності дитини необхідно робити перерви.
9. Розширювати словниковий запас дитини за допомогою гри.

Поради фахівцям при роботі з дітьми, які мають емоційні та поведінкові розлади

1. Враховувати особливий і мінливий погляд дитини на світ.
2. При розмові з дитиною необхідно мати рівний, витриманий тон (зловживання підвищенням голосу нервує дітей).
3. Говорити потрібно чітко, неквапливо.
4. Підтримувати найменші позитивні прояви в навчанні, спілкування, поведінці.
5. Виявляти сильні сторони дитини.
6. Необхідно допомагати у побудові взаємин з однолітками.
7. Завжди та у всьому вмійте до кінця доводити розпочату з дітьми роботу, проявляйте наполегливість.

І, найголовніше, щоб навчання дітей з особливими освітніми потребами було ефективним, комфортним та безпечним, не треба казати при дітях про негативні або позитивні риси їх самих або інших дітей, про ваші спостереження, характеристики, сімейні умови, спадковості дітей та інших даних, що можуть бути по-своєму використаних дітьми.

ВИСНОВКИ

1. На підставі аналізу літератури встановлено, що для успішного впровадження інклюзивного навчання дітей з особливими потребами, необхідно формувати нову філософію державної політики щодо дітей з особливими освітніми потребами, удосконалювати нормативно-правову базу, посилювати фінансування освіти, переймати досвід інших країн.

Обов'язково необхідно розвивати систему підготовки педагогічних кадрів, для надання індивідуальної підтримки дітям з урахуванням їхніх потреб в ході здобуття освіти, нозології захворювання. Для обміну досвідом залучати фахівців у яких вже є напрацьовані методики роботи з відповідною категорією дітей.

2. Після проведення експериментальної частини та обробки результатів, з'ясовано, що впровадження інклюзивної освіти в загальноосвітні заклади є необхідним, тому що дитина з особливими освітніми потребами - це дитина, яка потребує спеціальних умов навчання й виховання для її максимально можливого розвитку, освіти, введення в культуру суспільства та сім'ї.

Для успішного навчання дитини з особливими потребами в закладі освіти необхідно створити комфортні та безпечні умови, надавати поради та підтримку родині, в якій виховується відповідна дитина.

3. Для ефективної роботи с дітьми з особливими потребами потрібна спеціально розроблена якісна індивідуальна програма, використання інноваційних технологій, спеціально обладнане освітнє середовище. Не дитина повинна підганятися під існуючі в освітньому закладі умови та норми, а, навпаки, вся система освіти повинна підлаштовуватись під потреби й можливості конкретної дитини.

Психологічний супровід дітей з особливими потребами потребує особливої уваги. На сьогодні проведено багато досліджень, які дозволяють нам виділити загальне та різне в категоріях дітей з порушеннями розвитку, визначити їх освітні потреби, попередити можливі труднощі в навчанні.

Показано, що для досягнення високих результатів в роботі над виправленням порушень або відхилень у розвитку в дітей, необхідно розпочинати корекцію з моменту встановлення (діагностування) порушення. Не треба чекати та всіляко відтягувати час поки дитина подорослішає. Очікування не сприятиме виправленню проблеми, воно тільки посилить її.

4. Специфіка психолого-педагогічного супроводу різних категорій дітей повинна забезпечити своєчасну спеціалізовану допомогу в освоєнні змісту освіти та корекцію вад в пізнавальній та емоційно-особистісній сфері, враховувати особливості їх психологічного та соціального розвитку, передбачати покрокове навчання.

Педагогічні засоби навчання необхідно спрямовувати на розвиток адаптивних механізмів і певних здібностей дітей, дозволяючих їм долати труднощі соціалізації.

Професія практичного психолога на сучасному етапі стає дедалі актуальнішою у зв'язку з появою широкого кола соціально-психологічних проблем, вирішення яких потребує кваліфікованої допомоги.

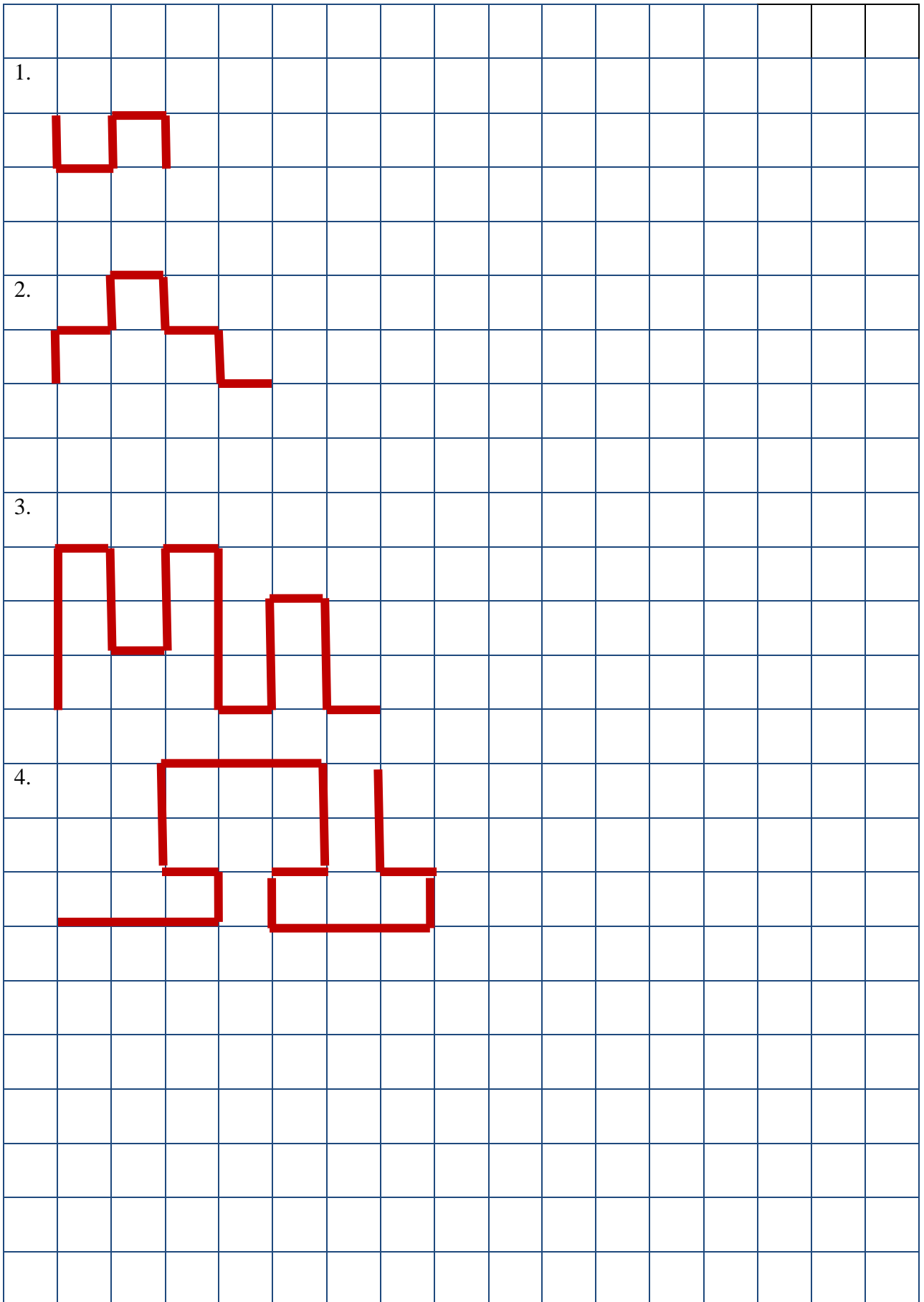
Отже, якщо дотримуватись послідовної роботи з дітьми з особливими потребами, долати існуючі бар'єри та труднощі, можна досягти успіху у впровадженні інклюзії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

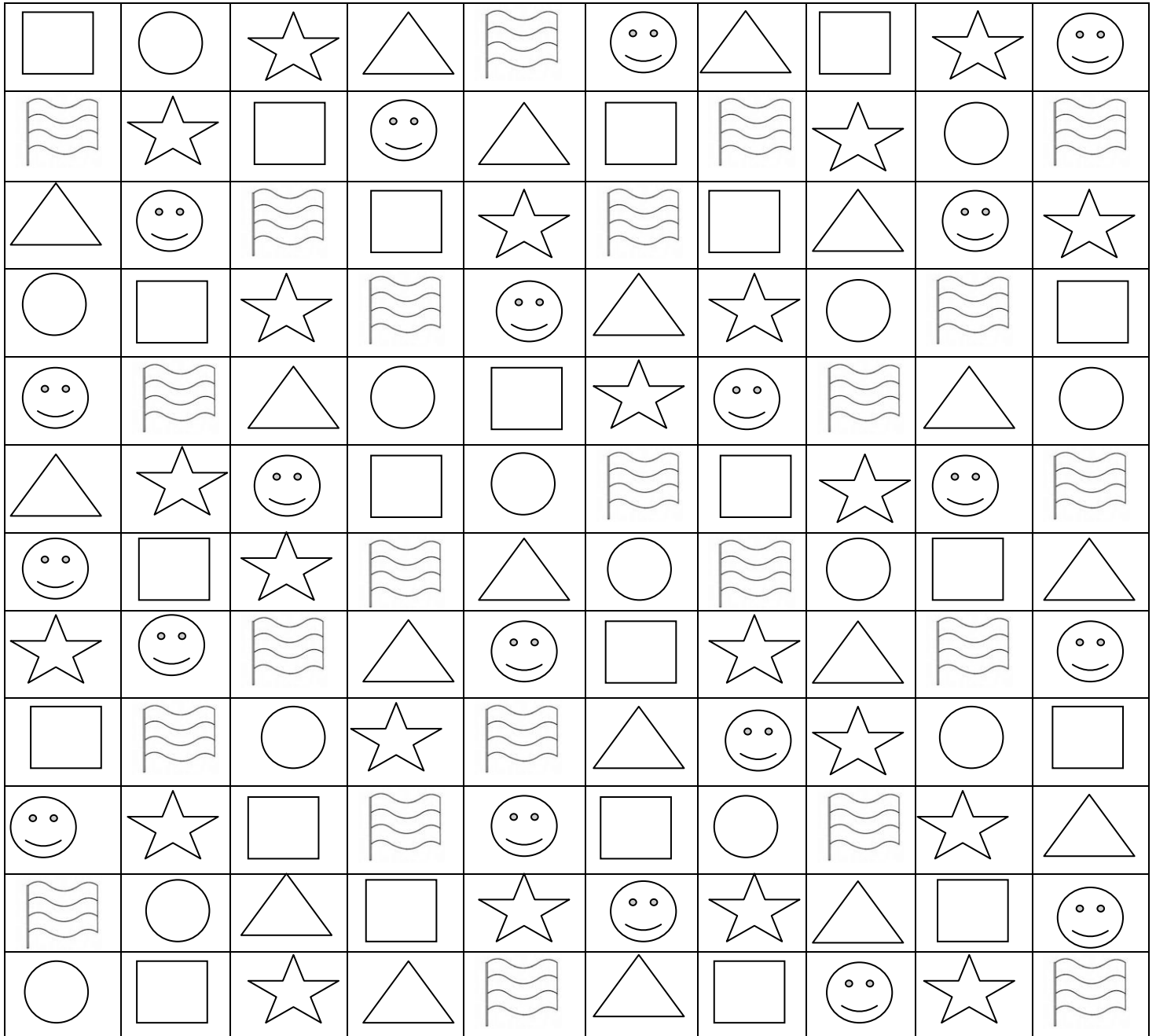
1. А. Є. Тамм, Т. П. Стецюра Інклюзивна освіта як предмет наукових досліджень у сучасній Україні / А. Є. Тамм, Т. П. Стецюра/ Актуальні проблеми державного управління. – № 1 (41) / 2012 – с. 78-86 Інтернет ресурс.
2. Єршов С.І. Гуманістичний підхід до інклюзивної освіти в Україні / С.І.Єршов // Актуальні проблеми та перспективи розвитку сучасної педагогічної освіти: Науково-методичний збірник матеріалів Днів науки - (Стаханов-Лисичанськ, квітень 2015 р.). - Лисичанськ, 2015. - С. 110-114.
- 3.<http://inclusive.ostriv.in.ua/publication/code-584752B5AAB7F/list-295FD41D727> - Інтернет ресурс.
- 4.<https://zn.ua/ukr/EDUCATION/inkluzija-tse-ne-osoblivist-shkoli-a-jiji-funksija.html> - Інтернет ресурс.
- 5.Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник:/ за заг. ред.. Колупаєвої А.А. – К: «А. С. К.», 2012. – 308 с.
6. Психологічний супровід інклюзивної освіти : [метод. рек] / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. – Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. – 92 с.
7. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / За заг. ред. М.А. Порошенко та ін. – Київ : 2018. – 252 с.
8. Колупаєва А. А., Єфімова С.М. Навчальний курс «Вступ до інклюзивної освіти». – К.: Науковий світ, 2010. – 20 с.
9. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. – Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. – 300 с.
10. Малишевська І., Сутність поняття «інклюзія» в освітньому просторі України/ І. Малишевська/ 2015 –с.260-266 - Інтернет ресурс.
11. Инклюзивное образование. Выпуск 1. – М.: Центр «Школьная книга», 2010. – 272 с.

12. Малишевська І., Актуальні аспекти впровадження інклюзивної освіти в Україні/ І. Малишевська/ Проблеми підготовки сучасного вчителя № 13, 2016 –с.205-211 - Інтернет ресурс.
13. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2053-19#Text> Верховна рада України. Інтернет ресурс.
14. Методист. Інклюзивна освіта: наукові засади, проблеми та перспективи впровадження в загальноосвітній навчальний заклад № 2, 2011. – 109 с.
15. <https://acmc.com.ua/osnovni-printsipi-ta-tsinnosti-inklyuzivnoyi-osviti/> Інтернет ресурс.
16. Європейські перспективи № 10, Миськів Л.І. - Принципи, завдання та функції інклюзивної освіти як світової моделі соціалізації осіб з обмеженими можливостями. – с.66 – 2013р.
17. Збірник наукових праць. Випуск 11. Розділ 5. Методика початкового навчання і дошкільного виховання. Кузава І.Б. Роль інклюзивного середовища у формуванні особистості дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку. – с.315.
18. Манилова Л., Діти з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти/ Л. Манилова/ Психологічний часопис № 2 (2) / 2015 – с.71-76 – Інтернет ресурс.
19. Удич З.І. Основи інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. – Тернопіль: КІЦ «ПРИНТ-ОФІС», 2015.– 378 [1]с.
20. <https://life.pravda.com.ua/society/2020/08/10/241905/> - Інтернет ресурс.
21. http://ussf.kiev.ua/ie_organization_inclusive_school/ - Інтернет ресурс.
22. <https://psy.su/feed/6433/> - Інтернет ресурс.
23. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: методичний посібник / Під заг. ред.Софій Н. З., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 66 с.
24. <https://takiedela.ru/news/2019/07/11/problems-inklyuzii/> - Інтернет ресурс.
25. https://studme.org/13560615/psihologiya/krizisnye_periody_zhizni_semi_vospityvayuschey_rebenka-invalida - Інтернет ресурс.

26. Особливості роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Вісник №4 НДЛ інклюзивної освіти. / Упорядники: Савчук Л.О., Юхимець І.В.,– Рівне: РОІППО, 2013. – 53с.
27. Ткачёва В.В. Семья ребенка с ограниченными возможностями здоровья: диагностика и консультирование. — М.: Национальный книжный центр, 2014. — 160 с. (Специальная психология.).
28. Додаток до листа Департаменту освіти і науки від 21.08.2019 № 08-13/3899 Методичні рекомендації «Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребамив умовах закладу освіти» Інтернет ресурс.

Додаток Б

Додаток В

Додаток Д

№	Речення	Ні, це не так	Швидше так	Так	Завжди так
1.	Я спокійний	1	2	3	4
2.	Мені ніщо не загрожує	1	2	3	4
3.	Я відчуваю жаль	1	2	3	4
4.	Я почуваюся вільно	1	2	3	4
5.	Я прикро вражений (на)	1	2	3	4
6.	Я напружений (на)	1	2	3	4
7.	Мене хвилюють можливі невдачі	1	2	3	4
8.	Я почуваюся так, наче відпочив (ла)	1	2	3	4
9.	Я схвилюваний (а)	1	2	3	4
10.	Я відчуваю внутрішнє задоволення	1	2	3	4
11.	Я впевнений (а) у собі	1	2	3	4
12.	Я нервуюся	1	2	3	4
13.	Я не знаходжу собі місця	1	2	3	4
14.	Я збуджений (напружений) (а)	1	2	3	4
15.	Я не скутий, не напружений (а)	1	2	3	4
16.	Я задоволений (а)	1	2	3	4
17.	Я стурбований (а)	1	2	3	4
18.	Я надто збуджений (а) і почуваюся неяково	1	2	3	4
19.	Мені радісно	1	2	3	4
20.	Мені приємно	1	2	3	4

Додаток Є

№	Судження ОТ	Майже ніколи	Іноді	Часто	Майже завжди
21.	Я відчуваю задоволення	1	2	3	4
22.	Я швидко втомлююся	1	2	3	4
23.	Я легко можу заплакати	1	2	3	4
24.	Я хотів (ла) би стати такою ж щасливою людиною, як і інші	1	2	3	4
25.	Часто я програю через те, що недостатньо швидко приймаю рішення	1	2	3	4
26.	Я відчуваю себе бадьорим (ою)	1	2	3	4
27.	Я спокійний (а) і зосереджений (а)	1	2	3	4
28.	Очікування труднощів здебільшого дуже хвилюють мене	1	2	3	4
29.	Я надто переживаю через дрібниці	1	2	3	4
30.	Я щасливий (а)	1	2	3	4
31.	Я приймаю все надто близько до серця	1	2	3	4
32.	Мені не вистачає впевненості в собі	1	2	3	4
33.	Здебільшого я відчуваю себе в безпеці	1	2	3	4
34.	Я намагаюся уникати критичних ситуацій і труднощів	1	2	3	4
35.	У мене буває нудьга, туга	1	2	3	4
36.	Я буваю задоволений (а)	1	2	3	4
37.	Будь-які дрібниці заважають мені і хвилюють мене	1	2	3	4
38.	Я так сильно переживаю своє розчарування, що потім довго не можу про них забути	1	2	3	4
39.	Я врівноважена людина	1	2	3	4
40.	Мене охоплює сильне занепокоєння, коли я думаю про свої справи і турботи	1	2	3	4